

T.C

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF TAŞKIRAN

BURSA-2022

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

ESKİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ELİF TAŞKIRAN

Danışman: PROF. DR. ÖZLEM ERCAN

BURSA-2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 10/06/2022

Tez Başlığı / Konusu: REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 107 sayfalık kısmına ilişkin, 06/06/2022 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 12'dir.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

10/06/2022

Adı Soyadı: Elif TAŞKIRAN

Öğrenci No: 701841007

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Statüsü: Yüksek Lisans

Danışman: **Prof. Dr. Özlem ERCAN**

Yemin Metni

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza: 10.06.2022

Adı Soyadı: Elif TAŞKIRAN

Öğrenci No: 701841007

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Programı: Tezli Yüksek Lisans Programı

Statüsü: Yüksek Lisans

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı'nda 701841007 numaralı Elif Taşkiran'ın hazırladığı "Reşid Mehmed Efendi Divançesi" konulu Yüksek Lisans Tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 24/06/ 2022 günü 10.30 – 11.00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin başarılı olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Üye

Prof Dr. Özlem ERCAN

Prof. Dr. Gülay DURMAZ

Bursa Uludağ Üniversitesi

Bursa Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Melike GÖKCAN

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

24/06/2022

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı: Elif TAŞKIRAN

Üniversite: Bursa Uludağ Üniversitesi

Enstitü: Sosyal Bilimler Enstitüsü

Anabilim Dalı: Türk Dili ve Edebiyatı

Bilim Dalı: Eski Türk Edebiyatı

Tezin Niteliği: Yüksek Lisans Tezi

Sayfa Sayısı: VI + 96

Mezuniyet Tarihi: 24/06/ 2022

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Özlem ERCAN

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ

Bu çalışmada, XVIII. yüzyıl hattat şairlerinden Reşid Mehmed Efendi'nin hayatı, edebî kişiliği ve *Divançe*'si incelenmiştir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Reşid Mehmed Efendi'nin hayatı hakkında bilgiler verilip edebî kişiliği incelenmiştir. İkinci bölümde *Divançe*'nin incelemesine yer verilmiştir. *Divançe*'deki nazım şekilleri ve türleri, ahenk özellikleri, dil ve üslup özellikleri ve muhteva özellikleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde *Divançe* metni, dördüncü bölümde transkripsiyonlu metin verilmiştir.

Bu çalışma ile kaynaklardan yapılan araştırmalar ve *Divançe*'den hareketle Reşid Mehmed Efendi'nin Türk Edebiyatı içindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Reşid, XVIII. Yüzyıl, Divançe, Tarih

ABSTRACT

Name and Surname: Elif TAŞKIRAN

University: Uludag University

Institution: Social Science Institution

Field: Turkish Language and Literature

Branch: Old Turkish Literature

Degree Awarded: Master

Number: VI + 96

Degree Date: 24/06/ 2022

Supervisor : Prof. Dr. Özlem ERCAN

DIVANÇE OF REŞİD MEHMED EFENDİ

In this study, the life, literary personality and Divançe of Reşid Mehmed Efendi, one of the calligrapher poets of the XVIII. century, were examined.

The study consists of four chapters. In the first chapter, information about Reşid Mehmed Efendi's life was given and his literary personality was examined. In the second chapter, Divançe's analysis is given. The verse forms and types, harmony features, language and style and content features in Divançe were examined. In the third chapter, Divançe's content is given. In the fourth chapter, the transcribed text is given.

With this study, it has been tried to determine the place of Reşid Mehmed Efendi in Turkish Literature, based on the researches made from the sources and Divançe.

Keywords: Reşid, XVIII. Century, Divançe, History

İÇİNDEKİLER

ÖZET	İ
ABSTRACT	İİ
TABLOLAR	V
KISALTMALAR	VI
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	4
REŞİD MEHMED EFENDİ, HAYATI VE SANATI	4
1. HAYATI	4
1.1. ADI VE MAHLASI	4
1.2. DOĞUM YERİ, YILI VE AİLESİ.....	4
1.3. TAHSİLİ VE MESLEĞİ	4
1.4. ÖLÜMÜ	5
2. SANATI	6
İKİNCİ BÖLÜM	9
REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ'NİN İNCELENMESİ	9
1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ.....	9
1.1. NAZİM ŞEKİLLERİ VE TÜRLERİ	9
1.1.1. Kaside.....	10
1.1.2. Gazeller	14
1.1.3. Tahmis.....	16
1.1.4. Kıt'a-i Kebireler.....	16
2. AHENK UNSURLARI.....	24
2.1. VEZİN	24
2.2. KAFİYE.....	28
2.3. REDİF	31
2.3.1. Ek ile Yapılan Redifler.....	33
2.3.2. Sözcük ile Yapılan Redifler	33
2.3.3. Ek ve Sözcük ile Yapılan Redifler	34
3. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ	35
3.1. GENİŞLETİLMİŞ TAMLAMALAR VE BİRLEŞİK YAPILAR.....	35
3.2. KONUŞMA DİLİNE YER VERME	36
3.3. BAZI EDEBÎ SANATLAR	42
3.3.1. Teşhis	42
3.3.2. Tezat.....	43

3.3.3. Teşbih.....	43
3.3.4. İstiare.....	44
3.3.5. Telmih.....	45
4. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ.....	46
4.1. SOSYAL HAYAT.....	46
4.2. AŞK.....	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	50
REŞİD DİVANÇESİ METNİ	50
1. NÜSHA TAVSİFİ.....	50
2. METİN TERTİBİYLE İLGİLİ HUSUSLAR.....	51
3. VEZİNLE İLGİLİ HUSUSLAR.....	51
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	53
TRANSKRİPSİYONLU METİN	53
SONUÇ	92
KAYNAKÇA	93

TABLolar

Tablo 1. Nazım Şekilleri.....	9
Tablo 2. Nazım Türleri.....	10
Tablo 3. Gazellerdeki Konular.....	15
Tablo 4. Tarihler.....	17
Tablo 5. Vezinlerin Nazım Biçimlerine Göre Dağılımı	24
Tablo 6. Kafiyele.....	29
Tablo 7. Redif Formları.....	33
Tablo 8. Deyimler.....	41

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser
a.g.m.	: Adı Geçen Makale
b.	: Baskı
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
G.	: Gazel
H.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
K.	: Kaside
Kıt.	: Kıta
M.	: Miladi
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa

GİRİŞ

Osmanlı tarihinde önemli değişimlerin yaşandığı XVIII. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin dış siyaset, diplomasi, askerlik gibi alanlardaki üstünlüğünü zaafa uğratacak gelişmelerin ortaya çıktığı bir döneme tekabül etmektedir.¹

XVIII. yüzyıl genel itibariyle Türk dünyasında çeşitli sorunların ortaya çıktığı bir yüzyıldır. Türk dünyasının en büyük gücü olan Osmanlı Devleti için ise gerileme dönemidir. H. 1110 / M. 1699 Karlofça Antlaşması ile birlikte Osmanlı, bu gücü kaybetmeye başlamıştır.²

XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde Pasarofça Antlaşması sonrasında girilen “Lale Devri” Osmanlı için barış dönemi olmasının yanında eğlence ve zevk dönemidir. 13 yıllık bu dönem Patrona Halil İsyanı ile H. 1142 / M. 1730 yılında son bulur.³

Bu dönemde Osmanlı çok hızlı olmamakla beraber birtakım yenileşme hareketi yaşamıştır. Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa sefareti bu açıdan önemlidir. Onunla Fransa'ya giden oğlu Said Efendi de, Türkçe harfli matbaanın kurulmasında İbrahim Müteferrika ile birlikte aktif rol almıştır. Bir yandan tercüme ve telif faaliyetleri devam ederken, diğer yandan İstanbul ciddi imar faaliyetlerine ve şenliklere ev sahipliği yapar. Bir tarafta bu olaylar yaşanırken diğer tarafta köyden kente göç hareketleri başlamış olur.⁴

Osmanlı bu dönemde Batı seferlerine son verir ve yönünü Doğu'ya çevirir. Doğu'da Safeviler ile çatışma hâlinde olan Osmanlı, bölgede gerçekleşen kargaşaya kayıtsız kalamaz ve harekete geçer. Osmanlı ordusu üçe bölünerek Azerbaycan, Kafkaslar ve Irak-ı Acem bölgesinde savaşmak üzere Kafkas Harekâtını başlatır.⁵ Bu olaylar neticesinde İstanbul'da da karışıklıklar ortaya çıkar ve Patrona Halil isyanı patlak verir. Bu sebeple yapılması planlanan İran seferi gerçekleşmez. Osmanlı'da isyan sonrası taht değişikliği yaşanır, I. Mahmud tahta geçer ve İran ile Ahmet Paşa

¹ H. Ahmet Arslantürk- Fatih Bozkurt, “18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretnüma-yı Devlet-i Cavid” Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3, 2016, s. 157.

² Mine Mengi, Eski Türk Edebiyatı Tarihi, 11. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2005, s. 204.

³ Mengi, a.g.e., s. 204.

⁴ Özgür Oral, 17-18. Yüzyıl Osmanlı Tarihi, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih Lisans Programı, s. 203.

⁵ Oral, a.g.e., s. 212.

Antlaşması imzalanır.⁶ H. 1121 / M. 1710 yılında Osmanlı ile Rusya arasında Prut Savaşı çıkar ve ardından Prut Antlaşması imzalanır. Bu dönemde Rusya, Osmanlı için bir tehdit oluşturmaya başlar ve Kırım üzerinde baskısını arttırır. Osmanlı bu dönemde iki cephede Avusturya ve Rusya ile savaşır, neticede Rusya ile karlı sayılabilecek bir antlaşma imzalar.⁷

XVIII. yüzyıl aynı zamanda imparatorluğun çöküşünü durdurma çarelerinin arandığı ve bazı ıslahatların gerçekleştiği bir yüzyıldır. Nizam-ı Cedid adıyla yeni bir ordu kurulması, Avrupa’da elçilikler açılması, donanmanın güçlendirilmesi gibi ıslahatlar da çöküşü durdurmaya engel olamamış ve yüzeyde kalmıştır.⁸

Her dönemde olduğu gibi bu dönemin de belli başlı birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bu dönem sosyal ve kültürel alanda yeni bir değişimin başladığı bir dönemdir.⁹ Bu dönemde günlük konular ve mahalli unsurlar edebiyatta daha çok yer bulmuş ve edebi ürünlerde yerleşme görülmüştür.¹⁰ Bu dönem, mevcut estetik anlayışı içinde “bahar” dönemini yaşayan klasik Türk edebiyatı için, “hazan rüzgârları”nın esmeye başladığı bir dönemdir.¹¹

XVIII. yüzyılda yaşanan karmaşık ortama rağmen Türk edebiyatı-alışılmış düzenini korumuştur. Sanatçılar, eski şairlerin izinde başarılı eserler ortaya koymaya çalışmışlarsa da bir farklılık gösterememişlerdir. Yalnızca Nedîm ve Şeyh Gâlip bu dönemde usta şairler arasında yer almayı başarmışlardır. Nedîm, “Nedîmane şiir” tarzının Şeyh Gâlip ise “Sebk-i Hindî”nin en başarılı örneklerini vermişlerdir.¹²

Bu dönem şair kadrosu olarak ise oldukça zengin bir dönemdir. İzzet Ali Paşa, Sünbülzade Vehbi, Asım, Enderunlu Fâzıl gibi sanatçılar daha çok Nedîm tarzını; İsmail Belîğ, Haşmet, Seyyit Vehbî, Neyli gibi şairler hem Nedîm hem Nâbî tarzını devam ettirmişlerdir. Dürrî, Koca Râgıp Paşa, Fıtnat Hanım, Hâzık ise Nâbî tarzını devam ettirmişlerdir. Dönem şairleri o dönemin zevk ve eğlenceye düşkünlüğünü

⁶ Oral, a.g.e., s. 217.

⁷ Oral, a.g.e., s. 260.

⁸ Mengi, a.g.e., s. 205.

⁹ Osman Horata, XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2018, s. 4.

¹⁰ Mengi, a.g.e., s. 206.

¹¹ Horata, a.g.e., s. 4.

¹² Mengi, a.g.e., s. 206.

ŕiirlerinde ele almışlardır. D6nemin nesir dili ve 6sl6bu ise XVII. y6zyılın devamı niteliğindedir. Sade, orta ve s6sl6 nesir olmak 6zere 6ç farklı nesir 6sl6bu kullanılmıştır.¹³

¹³ Mengi, a.g.e., s. 207.

BİRİNCİ BÖLÜM

REŞİD MEHMED EFENDİ, HAYATI VE SANATI

1. HAYATI

1.1. Adı ve Mahlası

Reşid mahlasını kullanan şairin adı, tezkirelerde Mehmed olarak geçer.¹⁴ Bazı kaynaklarda ise adının Muhammed olduğu belirtilmiştir.¹⁵ “Doğru yolu bulup sebat etmek” anlamındaki rüşd kökünden türemiş olan reşid sözcüğü “doğru yolda bulunan, doğru ile yanlış ayırt edebilen” demektir. Şair, Allah’ın isimlerinden biri olan bu ismi kendine mahlas olarak seçmiştir.¹⁶

Kaynaklarda ve eserinde şairin neden bu mahlası seçtiğine dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

1.2. Doğum Yeri, Yılı ve Ailesi

İstanbul’da dünyaya geldiği bilinen şairin doğum yılı bilinmemektedir.¹⁷ Şair, meşhur hattatlardan Eğrikapılı Mehmed Rasim Efendi’nin oğludur.¹⁸ Mehmed Emin adında bir erkek kardeşi vardır.¹⁹

1.3. Tahsili ve Mesleği

Hattat olarak bilinen şair, ilköğrenimini babasının son yıllarında, onun yanında almış daha sonra Süleyman Fehim Efendi’den (ö. H. 1198 / M. 1784) icazet almıştır. Lakin hüsn-i hattaki asıl ustası Ayasofyalı Abdurrahmân Hilmî Efendi’dir (ö. H. 1219 / M. 1805). Babasını küçük yaşta kaybettiği için eğitimine Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi’nde devam etmiş, o sırada Hilmî Efendi ile tanışma fırsatı bulmuş ve Hilmî

¹⁴ Rıza Oğraş (hızl.), Esad Mehmed Efendi, Bağçe-i Safâ-Endûz, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018, s. 128.

¹⁵ Seda Uysal Bozaslan, “Enderunlu Mehmed Âkif’in Mirât-ı Şi’r Adlı Tezkiresinin Muhtasar Bir Nüshası” Turkish Studies, Volume 7/3 Summer 2012, s. 2554.

¹⁶ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/resid--esma-i-husna>

¹⁷ Nuri Akbayar (hızl.), Mehmed Süreyya, Sicill-i Osmânî. C. 5. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30,1996, s. 226

¹⁸ Oğraş, a.g.e., 128.

¹⁹ Yılmaz Öksüz, *Eğrikapılı Mehmed Râsim ve Divançesi*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 21.

Efendi'nin kendine büyük katkıları olmuştur. Şair hattatlıkta Hafız Osman Aklâm-ı Sitte Ekolüne bağlıdır.²⁰

Enderûn-ı Hümâyûn Mektebi'nden mezun olduktan sonra H.1174 / M. 1760 yılında III. Mustafa Han'ın (ö. H. 1187 / M. 1774) emriyle Hazîne-i Hümâyûn'a alınmıştır. Burada senelerce hizmette bulunduktan sonra Sultan I. Abdülhamid Han (ö. H. 1203 / M. 1789) tarafından H. 1190 / M. 1784 yılında Darbhâne-i Âmire Kâtipliği göreviyle saraydan ayrılmıştır.²¹

Darphanedeki görevini başarıyla yerine getirmesinden dolayı takdir kazanmış ve hâcegân rütbesi ile Dîvân-ı Hümâyûn kâtipleri zümresine dâhil olmuştur.²² Burada çalıştığı süre boyunca, arta kalan zamanında yazı ile uğraşmış, birçok mushâf-ı şerîf ve en'âm-ı şerîf yazmıştır. Kendisinden şiir yazmasını isteyenlere birçok murakka' ve kıt'a yazmıştır. Nesihte oldukça kudretli bir şair olan Reşid Mehmed Efendi, yine de babası kadar iyi olamamıştır.²³

Reşid Mehmed Efendi'nin de pek çok hat öğrencisi olduğu muhakkaktır fakat bu öğrencilerden yalnızca Silâhî Sâlih Efendi'nin adı günümüze kadar ulaşmıştır.²⁴

1.4. Ölümü

Reşid Mehmed Efendi, devlet görevinde senelerce çalıştıktan sonra H. 17 Zi'l-ka'de 1228 / M. 11 Kasım 1813 tarihinde yaşlı iken vefat etmiştir.²⁵ Babasının yanına gömülen şairin mezar taşında şöyle yazmaktadır:

El-Fâtihâ

Allahü sübhânehu ve te'alâ, Hattat Mehmed Râsim Efendizâde Mehmed Reşid Efendi kuluna ve cemi'-i ehl-i imâna rahmet eyliye âmîn. Sene 1228. fî 17 Za.26²⁷

²⁰ Bkz. <https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593>

²¹ Bozaslan, a.g.m., 2554.

²² Bozaslan, a.g.m., 2554.

²³ Bkz. <https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593>

²⁴ Bkz. <https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593>

²⁵ Akbaya, a.g.e., 226.

²⁶ Bkz. <https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593>

²⁷ Bkz. <https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593>

2. SANATI

Her şairin şiirlerinde kişiliğine dair izler bulunmaktadır. Reşid Mehmed Efendi'nin de şiirlerinde kişiliğine dair birtakım izlere rastlamak mümkündür. *Divançe*'de şiir ve şair hakkında görüşlerine yer vermekten ziyade kendi şiirinin niteliklerini vurgular, bazı tavsiyelerde bulunur.

Şair, özellikle gazellerinin mahlas beyitlerinde kendi şiiriyle ilgili görüşlerini ortaya koyar. Aşağıdaki beyitte Reşid Mehmed Efendi, şiirinden temiz yaradılışlı, iffetli bir güzel olarak bahsetmiş; şöyleyişinin güzelliğine karşılık verilemeyeceğini söylemiştir.

Bî-bedel maḥbūbdur ṭab^c-ı 'afīfā kim Reşīd

Şīve-i ḥüsn-i cemāl-i nazmına olmaz cevāb (G. 1 / 1)

“Dürüst yürüyüşünün kusursuzluğu taklit edilemez. Çünkü bu şiiri, kalemimin üslubuyla Reşid imzalar.” şeklinde çevrilen beyitte şair, şiirinin taklit edilemeyeceğini belirterek kendini över.

Kābil-i tanzīr olmaz pāk-ı refṭār-ı 'afīf

Hāmem ol vech üzre bu nazma Reşīd imzā ider (G. 9 / 7)

Pek çok şairde olduğu gibi Reşid Mehmed Efendi'nin bazı şiirlerinde de tasavvuf erbaplarının anıldığı görülür. “Tārīḫ-i İntikāl-i Şeyḫ 'Īsā Efendi El-Nakşibendî Ḳuddise Sirruhu” başlıklı şiirinde şair, Nakşibendi tarikatı şeyhlerinden biri olan İsa Efendi'den ve onun ölümünden söz açar. Ayrıca şair, bu şiirde İsa Efendi'nin ölüm yılına tarih düşürmüştür.

Aşağıdaki beyitlerden ilkinde şair; İsa Efendi'yi âlimlerin arifi, vecd sahiplerinin imamı, tarikat erbablarının şeyhi ve âlimlerin sırrına nail olan kişi olarak anlatır ve onun ölüm anında olduğundan bahseder. Bu beyitte birtakım tasavvufî terimler de geçmektedir. İkinci beyitte ise İsa Efendi'nin Şeyh Abdullah'tan feyz aldığından söz edilir. Şeyh Abdullah; Şeyh Abdullah Efendi olarak tanınan ve doğum tarihi bilinmeyen asıl adı Abdullah olan Kaşgar doğumlu bir şairdir. Nakşibendî tarikatına mensup olan

Şeyh Abdullah, H. 1174 / M. 1760 yılında vefat etmiştir.²⁸ Reşid Mehmed Efendi ondan hocaların başı olarak bahsetmektedir.

Bu ve benzeri şiirlerden hareketle şairin tasavvufa ilgili ve Nakşibendi tarikatıyla bağlantılı olduğu söylenebilir. Ayrıca şairin, Dede Ömer Rûşenî'nin naatına yazdığı tahmisten de tasavvufa meyilli olduğu anlaşılmaktadır.

Hüş der-dem 'ârif-i âgâh imâm-ı ehl-i hâl

Şeyh-i erbâb-ı sülûk ü mazhar-ı sırr-ı 'alîm (Kit. 4 / 1)

H'âcegānuñ ser-bülendi Şeyh 'Abdu'l-lâhdan

Feyz-yâb-ı nisbet-i râh-ı hafâ-yı müstakîm (Kit. 4 / 2)

Reşid Mehmed Efendi'nin şiirlerinde pek fazla şairden bahsedilmemekle beraber adı geçen birkaç şair de vardır. Şair, Şekerzade Feyzullah Sermed Efendi için yazdığı kasidede XVIII. yüzyıl şairlerinden estetik nesrin öncüsü Veysî ve XVII. yüzyılın kaside ustası Nefî'den bahsetmektedir. Reşid, Sermed Efendi'yi överken aslında dolaylı olarak Veysî ve Nefî'nin büyüklüğünden de söz etmiştir. Aşağıdaki beyitte Veysî'den üstad, Nefî'den düzgün konuşan kişi olarak bahsetmekte ve o büyük şairlerin bile Sermed Efendi'nin nesrini örnek alacaklarından söz etmektedir.

Görselirdi şî'r ü inşâsın iderlerdi aña

Veysi-i üstâd u Nefî-[i] suhan-ver ittîrâd (K. 8 / 20)

Reşid Mehmed Efendi, hattat bir şair olduğu için bazı şiirlerinde hattatlığının izlerine rastlamak mümkündür. Şairin şiirlerinde hüsn-i hattın bazı özelliklerini ve terimlerini kullandığı görülür. Aşağıdaki beyitte şair, sevgilinin güzelliğini anlatırken hat terimlerinden faydalanmıştır. Midâd (yazı mürekkebi), siyah renk, hat ve nakş etmek bunlara örnek gösterilebilir.

Haţ gelince baĸ o mâhuñ şîve-i ruhsârına

Hüsnini nakşuñ füzün eyler siyeh-reng-i midâd (Kit. 8 / 4)

²⁸ Bkz. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nidayi-seyh-abdullah-efendi>

Bir diğer beyitte şair, tevriyeli şekilde hũsn-i hat terimini kullanarak aynı zamanda sevgilinin gũzelliđini arttıran ayva tũđũne işaret eder. Reşid, sevgilinin yanağındaki gũzel yazıyı gũrdũkçe gũnlũdekileri şerh eden bir arzuhal yazması için ktibe ihtiyaç duyar.

Ol şhı hũsn-i hatile gũrdũkçe ey Reşid

ũn ‘arz-hl-i şerh-i dilũnden kitbet tũt (G. 3 / 5)

şair, taze şiirler yazmaya meylettike parmakları zorunlu olarak kaleme dũnmektedir. Sıklıkla yazı yazdığı anlaşılan şairin parmakları, kalem gibi mũrekkepten kararmış olmalıdır. Bu durum da yeni şiir yazarken şairin yaptığı talimlerin çokluğuna işaret eder.

Eyler zrũri kilik-i benn ile ũlfeti

M’il Reşid ter-ġazel-ibdre hat (G. 13 / 5)

Reşid Mehmed Efendi’nin sanatının en belirgin zelliği kuşkusuz dũřũrdũđũ tarihlerdir. şair dũneminde gerçekleşen olaylara tarih dũřũrmũřtũr. Yazdığı yedi kıt’a-i kebire ve iki adet kasideye tarih dũřũrmũř ve bu şiirlere başlık koyarak hangi olaya tarih dũřũrdũđũnũ de belirtmiştir. Ayrıca şair, şiirlerin sonunda kırmızı mũrekkeple tarih dũřũrdũđũ yılı da yazmıştır.

Reşid Mehmed Efendi, iki kasideye tarih dũřũrmũřtũr. şairin bu şiirlerinde beyitler arasında anlam bũtũnlũđũ de gũrũlmektedir. Rşid, genellikle asıl tam tarih yũntemiyle tarih dũřũrmekle birlikte, mu’cem tarih gibi farklı yũntemler de kullanmıştır. şairin çok fazla şiiri olmamakla birlikte, tũm bu bilgilere bakarak Reşid Mehmed Efendi’nin çok yũnlũ bir şair olduğu sũylenebilir.

İKİNCİ BÖLÜM

REŞİD MEHMED EFENDİ DİVANÇESİ'NİN İNCELENMESİ

1. ŞEKİL ÖZELLİKLERİ

1.1. Nazım Şekilleri ve Türleri

Reşid Mehmed Efendi'nin *Divançe*'si gayr-i müretteb bir yapıda olup *Divançe*'de bulunan nazım şekilleri kaside, gazel, tahmis ve kıt'adır. Bu kıt'aların tarih kıt'ası olduğunu belirtmek gerekir. *Divançe*'de bulunan nazım şekillerinin dağılımı şu şekildedir:

Nazım Şekli	Kaside	Gazel	Tahmis	Kıt'a-i Kebire
Sayısı	3	16	1	7

Tablo 1. Nazım Şekilleri

Başlık	Nazım Türü
Tahmīs-i na't-ı şerīf Rūšenī Dede ẖuddise Sirruhu	Naat
Ravza-i Muṭahharaya Sulṭān 'Abdü'l-Ḥamīd Ḥān "Ṭābe Şerāhu" Ḥazretlerinüñ Teberrüken Ta'līk Eyledikleri ẖandīl-i Zerrīne Yazılan Tārīhdür	Tarih
Der-na't-ı Seyyīdü'l-Mürselīn 'Aleyhi's-Şalāt Ve's-selām	Naat
Tārīḥ-i İntikāl-i Şeyḥ 'İsā Efendi El-Naṣībendī ẖuddise Sirruhu	Tarih
Tārīḥ-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sulṭān-ı 'Abdü'l-Ḥamīd Ḥān Ṭābe Şerāhu	Tarih
Tārīḥ-i Berāy-ı Binay-ı Kütüb-ḥāne-i Sulṭān 'Abdü'l-Ḥamīd Ḥān Ṭābe Şerāhu	Tarih
Tārīḥ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümayyün Sulṭān 'Abdü'l-Ḥamīd Ḥān Ṭābe Şerāhu	Tarih
Tārīḥ-i Berāy-ı Vilādet-i Maḥdüm-ı Şekzāde Feyzu'l-lāh Sermed Efendi	Tarih
Tārīḥ-i Berāy-ı Vilādet Maḥdüm Seyyid Nu'mān Beg	Tarih
Tārīḥ-i Berāy-ı İnşā-yı Kışla-i Ḥumbaracıyān Der-Sāḥil-i Ḥāşköy	Tarih

Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd	Tarih
---------------------	-------

Tablo 2. Nazım Türleri

1.1.1. Kaside

Divançe'de üç adet kaside bulunmaktadır. *Divançe*'nin üçüncü manzumesi olan kaside naat türünde yazılmıştır. Yirmi dokuz beyitten meydana gelen bu kasideye, kaside-i beççe adı verilir. Hz. Muhammed (s.a.v) için yazılan bu kasidenin on üçüncü beytiyle methiye bölümü başlar, yirmi birinci beyit ise şairin mahlasının yer aldığı taç beyittir. Bu manzumede şair, Hz. Muhammed (s.a.v)'in her daim şefaati olduğunu, kızgın demirlerin ateşiyle yanmayı hakedenlere bile şfaat ettiğini anlatır. Onun merhametli kişiliğine övgü vardır. Girdiği her meclisi nurlandıran bir ay gibi olduğundan, âşıkların sabah akşam onun için ibadet ettiğinden bahseder. Şiirde Reşid Mehmed Efendi'nin ona yalvardığı, medet dilediği görülür.

Hemīşe kaṭre-i baḥr-i şefā'atūñ besdür

Ne rütbe olsa da bir ḳul sezā-yı nār-ı nikāl (K. 3 / 20)

Şeb ü seḫer ide devrān 'aşıkān ile tā

Bu bezm-gāhda mihr-i münīr ü māh ile sāl (K. 3 / 22)

Münevver eyleye şadr-ı behīn der-gāhuñ

Dürūd-ı şāf u taḫāyā-yı vāḫid-i müte'āl (K. 3 / 23)

Aşağıdaki beyit ise kasidenin taç beyitidir. Bu beyitte onun lütfuyla ölmenin güvenli ve sevinç verici olduğundan bahsedilir.

Emīn ü şād ola feyz-i 'ināyetūñle hayn

Reşid ḫāk-i derinde kemīne-i rü-māl (K. 3 / 21)

Divançe'nin sekizinci manzumesi de kaside nazım biçimiyle yazılmıştır. “Tārīḥ-i Berāy-ı Vilādet-i Maḥdūm-ı Şekzāde Feyzu’l-lāh Sermed Efendi” başlıklı bu kaside, kırk beyitten oluşmuş ve kırkinci beytine tarih düşürülmüştür.

Kaside Feyzullah Efendi’ye övgüdür. Feyzullah Efendi, Şekerzade Seyyid Mehmed Efendi’nin (ö. H. 1166/ M. 1753) oğludur. Feyzullah Efendi’nin babası Seyyid Mehmed Efendi Manisalı bir hattattır. Şekercizāde lakabıyla tanınır.²⁹

Feyzullah Efendi; İstanbul’da doğmuş olup doğum tarihi bilinmemektedir. Seyyid Feyzullah Sermed Efendi olarak tanınmıştır. Temel eğitimini babası Seyyid Mehmed Efendi’den almıştır. Şeyhü’l-kurra olan Feyzullah Efendi, Saray-ı Âmire hocalığı ile Selanik kadılığı yapmıştır. Osmanlılarda logaritma sahasındaki ilk müstakil eseri yazan Feyzullah Efendi, müderris olup şiir ve inşâya vakıftır ve bir *Divân*’ı vardır. Ayrıca astronomi ve müzikle de ilgilenmiştir. Doğum tarihi bilinmemekle birlikte H. 1201 / M. 1787 de vefat ettiği bildirilmektedir.³⁰ Fakat kimi kaynaklarda ölüm tarihi H. 1218 / M. 1804 olarak geçmektedir.³¹

Şiirin on dördüncü beytinden itibaren Feyzullah Efendi’ye methiye bölümü başlar. Şaire göre seyyit ve faziletli Şekerzade Feyzullah Efendi, soyluluğu doğruluk ve dürüslük ile kazanmıştır.

Seyyid ü fāzıl Şeker-zāde Efendi kim anuñ

Nāmı Feyzu’l-lāh olup feyyāze itmiş istinād (K. 8 / 14)

İntisāb-ı gevher-i zātile faḥr itse n’ola

İtmede kesb-i şerāfet māye-i rüşd ü sedād (K. 8 / 15)

İrfan meclisinde bütün maarifetlerin onda toplandığını ve bu maarifetleri edinmek isteyen kişilerin onun etrafında toplanıp ondan feyz alması gerektiğini söyler.

²⁹ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/sekerzade-seyyid-mehmed>

³⁰ Bkz. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sermed-seyyid-feyzullah-efendi>

³¹ Akbayer, a.g.e., 534.

Bezm-i ‘irfānı anuñ cümle ma‘ārif kānıdur

Feyz-yāb olsun gelüp kām olsun ehl-i irtiyād (K. 8 / 16)

Reşid Mehmed Efendi, kendisi bir hattat olduğu için şiirde daha çok Feyzullah Efendi’nin hüsn-i hat yeteneğine övgüde bulunmaktadır.

İbn Maḳala levḫa-i ḫüsn-i ḫaṭın görseydi ger

Cedvel-āsā nūr-ı çeşmānı bulurdı imtidād (K. 8 / 17)

Şair, kasidede XVIII. yüzyıl şairlerinden estetik nesrin öncüsü Veysî ve XVII. yüzyılın kaside üstadı Nef’î’den bahseder. Sermed Efendi’yi överken aslında dolaylı olarak Veysî ve Nef’î’nin büyüklüğünden de söz eder. Veysî’den üstat, Nef’î’den düzgün konuşan kişi olarak söz açan şair, o büyük şairlerin bile Sermed Efendi’nin nesrini örnek alacaklarını söyler.

Görselerdi şi’r ü inşāsın iderlerdi aña

Veysi-i üstād u Nef’î-[i] suḫan-ver ittırād (K. 8 / 20)

Bu kasidede yer alan tarih beyti, *Divançe*’nin altıncı tarih beytidir. Şekerzade Feyzullah Sermed Efendi’nin ölüm tarihi kaynaklarda H. 1201 / M. 1787 olarak geçer fakat şair H. 1196 / M. 1781 yılına tarih düşürülmüştür. Şair, burada asıl tam tarih yapmıştır. İkinci mısraın tüm harfleri ebced hesabı ile toplandığında H. 1196 / M. 1781 senesini vermektedir. (Ömrle 345, yā 11, Rab 202, Muḫammed 92, sa’d 134, ola 43, bā 3, -kām 61, şād 305)

Maḳdeminüñ oldı tārīḫ-i dil-ārāsı Reşīd

‘Ömrle yā Rab Muḫammed sa’d ola bā-kām şād (K. 8 / 40)

1195

Şairin yazdığı üçüncü kaside, “Tārīḫ-i Berāy-ı İnşā-yı Kışla-i ḫumbaracıyān Der-Sāḫil-i ḫāşköy” başlıklı olup yirmi bir beyitten oluşur ve *Divançe*’nin onuncu manzumesidir. Bu kasidenin son beytine tarih düşürülmüştür. Kasidede şair, Sultan III. Selim’in (ö. H. 1223 / M. 1808) Humbaracı Kışlası’nı kurması anlatılır.

Divançe'de yer alan sekizinci tarih beyti bu kasidede olup Hasköy Sahili'ndeki Humbaracı Kışlası'nın inşasına yazılmıştır. İstanbul'un Beyoğlu ilçesinde yer alan bu kışla askerî binaların modern anlamda ilk örneği sayılır. Kışla III. Selim tarafından H. 1206 / M. 1792 senesinde, kışla avlusunun ortasında yer alan cami ise validesi Mihrişah Vâlide Sultan tarafından H. 1208 / M. 1794'te yaptırılmıştır. Oldukça büyük olan bu kışlanın birçok bölümü bulunmaktadır. Top döküm tesisleri, çeşitli askerî amaçlarda kullanılmak üzere deri işlenen bir klorhâne, tâlim yerleri, ahırlar, mutfak, hamam, mescidle meşruta odaları ve dükkânlar kışlanın içinde yer almaktadır. Kışla II. Mahmut döneminde yenilenmiştir. Bu yenileme sırasında yapı mimarî olarak çok fazla değişime uğramış ve bu olay neticesinde kullanım amacından uzaklaşmıştır. Kışla günümüze kadar çeşitli amaçlarla kullanılmıştır. H. 1264 / M. 1848'de Galata Sarayı yanınca onun yerine Mekteb-i Tıbbiyye'ye verilmiş, H. 1281 / M. 1865'teki kolera salgınında Yahudi hastaların bakımında kullanılmış, H. 1293-1294 / M. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda askerî hastane olarak kullanılmış. H. 1266 / M. 1850 ve H. 1277 / M. 1861'de elden geçirilen binalar II. Abdülhamid döneminde onarım görmüş, Cumhuriyet dönemine kadar yine Mühendishâne binası ile beraber Topçu ve İstihkâm Okulu, Cumhuriyet'in ilânından sonraysa önce Yedek Subay Okulu, ardından 1941 senesine kadar topçu subayları için meslek tatbikat okulu görevini üstlenmiştir. 1971-1974 yılları arasında gerçekleşen Haliç Köprüsü'nün inşası sırasında kışla neredeyse tamamen tahrip olmuş, geriye yalnızca bozulmuş yapı parçaları kalmıştır. Kışlanın kuzeyindeki Sütlüce tarafı lağımcılara, güneyindeki Hasköy tarafı ise humbaracılara ayrılmıştır.³² Şair, kasidede daha ziyâde humbaracılar için ayrılan Hasköy tarafından bahsedilir. Tarih beytinde Sultan III. Selim'in adı ve adaletli olduğu bilgisi geçer. Burada da asıl tam tarih yapılmış olup H. 1208 / M. 1793 senesine tarih düşürülmüştür.

Bu maķāma didi tārīh Reşīd-i çāker

Dād-ı Sultān Selīm humbaracı cāy-gehi

(K. 10 / 21)

1208

Şair, Sultan Selim'in ordu düzenini en güzel hâle getirmek için gayret ettiğini ve bunun üzerine böyle güzel bir humbaracı ocağı yaptığını söyler.

³² Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/humbarahane-kislasi-ve-camii>

Aḥsen-i nazm-ı sipāh üzre idince iḳdām

Yapdı bir böyle güzel ḥumbaracı cāy-gehi (K. 10 / 9)

Reşid; ocaktan cesur hizmetkârların toplanma yeri, yeni düzenin merkezi, gaza ehlinin kışlası, mert insanların meskeni olarak bahseder.

Zihi nev-ṭarḥ-ı şehi mecma‘-ı ḥuddām-ı dilir

Ḳışla-i ehl-i ğazā mesken-i merdān zihī (K. 10 / 12)

Şaire göre bu ocağın dirildiğini gören dinsiz düşmanlar, korku ateşinden ve gönül gazabından erimiştir. Bu açıdan bakıldığında bu ocağın kurulmasının, döneminde büyük yankı uyandırdığı düşünülebilir.

Bu ocağın görüp iḥyāsını nār-ı ḥavfdan

Eridi düşmen-i dīn-kede dil-i pūr-velehi (K. 10 / 13)

Güçlü düşmanlar, aç gözlülük parlıtısının humbara güllesine isabet etmesiyle savaş alanında açlığından geberir. O gülle, düşmanı görünce barut istemez; yüzü siyah olan gönlün ahının gücü düşmanı parçalar.

Açlığından geberür ma‘rekede ḥaşm-ı kavī

Dāne-i ḥumbaraya degmesi tāb-ı şerehi (K. 10 / 14)

Yemleme istemez a‘dāyı görünce dāne

Pāreler cāzibe-i āh-ı dil-i rū-siyehi (K. 10 / 15)

1.1.2. Gazeller

Reşid Mehmed Efendi’nin *Divançe*’sinde “Gazeliyyat” başlığı altında toplam on altı gazel bulunmaktadır. Bu gazellerden ikisi yedi, diğerleri ise beş beyitten oluşmaktadır.

Şair, “-est” redifli bir Farsça gazel de yazmıştır.

‘Aşk dizner dık mĀcĀn-est ū hem cĀnane-est

Leyk dŭrer ah ĩaleb yĀr-est ū hem bĭgane-est (G. 4 / 1)

Ŗairin gazellerinde ele aldığı konular Ŗoyledir;

Ŗiir	Konu
Gazel 1	Tasavvuf/İlahî aşk
Gazel 2	Hŭsn-i hat
Gazel 3	BeŖerî aşk/Hŭsn-i hat
Gazel 4	BeŖerî aşk
Gazel 5	Tasavvuf/İlahî aşk
Gazel 6	BeŖerî aşk
Gazel 7	BeŖerî aşk
Gazel 8	Hŭsn-i hat
Gazel 9	İlahî aşk/Hŭsn-i hat
Gazel 10	Aşk/Sevgili
Gazel 11	Sevgili
Gazel 12	Tasavvuf
Gazel 13	Hŭsn-i hat
Gazel 14	İlahî aşk
Gazel 15	Aşk
Gazel 16	Aşk/Hŭsn-i hat

Tablo 3. Gazellerdeki Konular

ReŖid Mehmed Efendi'nin gazelleri incelendiğinde, bir Ŗiirde yalnızca bir konuya bağlı kalmadığı pek çok konuya değindiği gŖrŭlmektedir. Ŗairin gazellerinde en sık karŖılaŖılan konu aşktır. Bu aşk kimi zaman beŖerî aşk, kimi zaman ise ilahî aşk olarak gŖrŭlŭr. Ŗair, aşk konusunun yanında mesleği olan hattatlığı hemen her gazelinde ele almıŖ; hŭsn-i hat sanatını kiŖiliđinin bir yansıması olarak Ŗiirlerinde sıkça kullanmıŖtır.

Ŗair, NakŖibendi tarikatı ile bağlantılı olduğundan Ŗiirlerinde tasavvufa dair pek çok ize rastlanmaktadır. Hemen her gazelinde tıpkı hŭsn-i hat terimlerini kullandığı gibi tasavvufi terimlerden faydalandığı da gŖrŭlmektedir.

1.1.3. Tahmis

Divançe'de bir adet tahmis bulunmaktadır. *Divançe*'nin ilk manzumesi olan bu şiirde şair, Dede Ömer Rüşenî'nin dokuz beyitlik gazeline tahmis yapmıştır. Dokuz bendden oluşan bu tahmis, naat türünde yazılmış olup pek çok dinî terim içermektedir. Bu manzumede şair, Hz. Muhammed'i (s.a.v) övmektedir. Dede Ömer Ruşenî'ye ait olan mısralarda ise Hz. Muhammed'in (s.a.v) yaşadığı dönemde yaşamış şahıslardan bahsedilmektedir.³³

Cân u dilden şalavât eyleyerek ol gülüne

Oldı rümâl senüñ ey şeh-i mürsel yoluña

Kıl meded eyle 'inâyet bu Reşîdâ kuluña

Ve 'd-duhâ virdiñe ve 'l-leyl okurum sünbülüñe

Rüşenî viridi budur külle gadâtin ve 'aşî (1/ IX)

1.1.4. Kıt'a-i Kebireler

Beyit sayısı ikiden fazla olan kıt'alara "kıt'a-i kepire" adı verilir. Kıt'alarda beyitler arası anlam bütünlüğü bulunur. Bu şiirler gazelin matla beyti olmayan şekli olarak düşünülebilir. Fakat konu bakımından gazelden ayrılırlar. Kıt'alar, daha çok tarih düşürme yapılırken kullanılan nazım biçimleridir.³⁴

Divançe'de yedi adet kıt'a-i kepire bulunmaktadır. Tarih manzumelerinin başlık ve beyit sayıları şöyledir:

Şiirin Başlığı	Beyit sayısı
Ravza-i Muṭahharaya Sultān 'Abdü'l-Ḥamîd Ḥān "Ṭābe Şerāhu" ³⁵ Ḥazretlerinüñ Teberrüken Ta'lik Eyledikleri Kāndil-i Zerrîne Yazılan Tārîhdür	7
Tārîḥ-i İntikāl-i Şeyḥ 'Īsā Efendi El-Naḫşbendî Ḳuddise Sırruhu	7
Tārîḥ-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sultān-ı 'Abdü'l-Ḥamîd Ḥān Ṭābe Şerāhu	14

³³ Kalın olarak belirtin dizeler Reşid'in eklediği kısımlardır.

³⁴ Dilçin, a.g.e., 203.

Tārīḥ-i Berāy-ı Binay-ı Kütüb-ḥāne-i Sulṭān ‘Abdü’l-Ḥamīd Ḥān Ṭābe Şerāhu	13
Tārīḥ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümāyūn Sulṭān ‘Abdü’l-Ḥamīd Ḥān Ṭābe Şerāhu	10
Tārīḥ-i Berāy-ı Vilādet Maḥdūm Seyyid Nu‘mān Beg	7
Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd	11

Tablo 4. Tarihler

Divançe'nin ikinci manzumesi olan ilk tarih, yedi beyitten oluşmaktadır. Bu manzume Sultan Abdülhamid Han (H. 1187-1203 / M. 1774-1789) döneminde yazılmıştır. Şair, H. 1193 / M. 1779 yılına tarih düşürmüştür. İkinci beytin yalnızca noktalı harflerini toplayarak ulaşılan bu tarihe asıl noktalı harflerle oluşturulduğu için “mu’cem tarih” adı verilmiştir.³⁶ Şiirin başlığından anlaşıldığı üzere bu tarih, Ravza-i Mutahhara’daki kandillerin altınla süslenmesine düşürülmüştür. Sözlükte “tertemiz bahçe” anlamına gelen Ravza-i Mutahhara, Mescid-i Nebevî içinde Hz. Peygamber’in kabriyle minberi arasındaki bölümdür. Günümüzde Ravza-i Mutahhara’nın batı yönünde III. Murad’ın (ö. H. 1003 / M. 1595) armağanı olan minber ile ortada Kayıtbay döneminden kalan mihrap yer almaktadır.³⁷ Burada pek çok sütun bulunur ve her birinin özel bir adı ve anlamı vardır.

Reşīdā bu sirāc-ı pāke zīver cevherī tārīḥ

Çerāğ oldı der-i Aḥmed ile kandīl-i kām aldı (Kıt. 2 / 7)

1193

Şair, Sultan Abdülhamid Han’ın (H. 1187-1203 / M. 1774-1789) cömertliğinin nuruyla Medine ehlinin gönlünün parlak olduğunu ve bu vesile ile sonsuz, ulu davetlerin feyzini aldığını söyler.

Münevverdür dil-i ehl-i Medīne nūr-ı cūdile

Bu taqrīb ile bī-ḥad feyz-i da‘vāt-ı kirām aldı (Kıt. 2 / 3)

³⁶ İsmail Yakıt, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 4. b., İstanbul:Ötüken Neşriyat, 2017, s. 442.

³⁷ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ravza-i-mutahhara>

Şaire göre nice güzel ve değişik güzel, resulün dergâhının yolunu tutar çünkü o muhterem yer, huzur ve selametın temiz hediyesini almıştır.

Niçe zîbâ tuhaf irsâl-i der-gâh-ı resûl idüp

O cây-ı muhterem çün tuhfe-i pâk-i selâm aldı (Kıt. 2 / 4)

Şair, sultanın yaptırdığı altın kandillerin aya benzeyen bir sanat eseri olduğunu söyler. Bu kandiller cihanın övgüsünü almış ve talik yazısında nam almıştır.

Ƙamer-Ƙal‘at muşanna‘ böyle bir Ƙandîl-i zerrîni

Der-i fâhr-i cihâna eyleyüp ta‘lîk-i nâm aldı (Kıt. 2 / 5)

“Târîh-i İntikâl-i Şeyh ‘İsâ Efendi El-Nakşibendî Ƙuddise Sirruhu” başlıklı manzumede ise şair, Nakşibendi Şeyhi İsa Efendi’nin ölüm tarihi olan H. 1206 / M. 1792 senesine tarih düşürmüştür. Şair, manzumede İsa Efendi’den âlimlerin arifi, vecd sahiplerinin imamı, tarikat erbablarının şeyhi ve âlimlerin sırrına nail olan kişi olarak bahseder ve onun ölüm anında yanında olduğundan söz eder. Kaynaklarda İsa Efendi ile ilgili bilgi bulunamamıştır. Şiirde İsa Efendi’nin hocaların başı olarak belirtilen Şeyh Abdullah’tan feyz aldığı iletilir.

Şeyh Abdullah; Şeyh Abdullah Efendi olarak tanınan ve doğum tarihi bilinmeyen asıl adı Abdullah olan Kaşgar doğumlu bir şairdir. Nakşibendî tarikatına mensup olan Şeyh Abdullah H. 1174 / M. 1760 yılında vefat etmiştir.³⁸ Reşid Mehmed Efendi ondan hocaların başı olarak bahseder. Hicri 1206 yılını gösteren tarih Miladi 1791 yılına tekabül etmektedir. Burada şair, asıl tam tarih yapmıştır. Tarih mısraında anlam düzgün ve imlâ şekli doğruysa, tarih düşürülen şeyden mısrada bahsediliyorsa, kısacası her şey açıksa ve hesaplandığında yıl doğru çıkıyorsa buna “asıl tam tarih” denir.³⁹ Şair ikinci mısraın tüm harflerini kullanarak ebced yapmıştır. (Menzil-i 127, ‘İsâ 150, Efendi 145, ‘ayn-ı 130, Cennetü’n-na‘ım 654)

Resm-i ‘Oşmânile târîhin Reşidâ yazdılar

Menzil-i ‘İsâ Efendi ‘ayn-ı Cennetü’n-na‘ım (Kıt. 4 / 7)

³⁸ Bkz. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nidayi-seyh-abdullah-efendi>

³⁹ Yakıt, a.g.e., 424.

Sultan Abdülhamid Han (ö. H. 1203 / M. 1789) XVIII. yüzyılda bir külliye yaptırmıştır. İstanbul'un Bahçekapı semtinde yaptırılan bu külliye selâtin külliyelerinin sonuncusudur. Temeli H. 1190 / M. 1777 yılında atılan bu külliyenin yapımı H. 1194 / M. 1780 yılında tamamlanmıştır. Reşid Mehmed Efendi de o dönemde yaşamış bir şair olarak farklı şiirlerle bu külliyenin farklı bölümlerinin yapımına tarih düşürmüştür. Külliye cami, medrese, kütüphane, aşhane, sıbyan mektebi, sebil ve çeşmeler, arasta, türbe, hazire gibi bölümler vardır. Ayrıca Sultan I. Abdülhamid de H. 1194 / M. 1780'de yapılan bu türbede yatmaktadır.⁴⁰

Divançe'deki diğer tarih H. 1194 / M. 1780'de I. Abdülhamid Han'ın yaptırdığı külliyenin yapıldığı yıla işaret etmektedir. Burada şair külliyenin içinde bulunan medreseye tarih düşürmüştür. Hamidiye Medresesi olarak bilinen bu medrese, İstanbul sınırları içindedir. Üzerinde medresenin kitabesinin yer aldığı cümle kapısı, medresenin batı sınırını oluşturan Yıldız Hamamı Sokağına açılmaktadır.⁴¹ Medresenin 20 adet medrese hücresi yer alan dikdörtgen bir avlusu vardır; 1914 yılında 50 talebesi olduğu bildirilmiştir. 1918'de bakımsızlıktan harabeye dönmüş, 1926'da ise İstanbul Ticaret Borsasına devredilmiştir. Borsaya devredildikten avlunun üstü çatı ile kapatılmış ve mimarisi tamamen değiştirilmiştir. Günümüzde bu borsa tarafından kullanılmaktadır. Külliye, XVI. yüzyıl sonrası sıklıkla kullanılan cami avlusunu çeviren medrese planı uygulanmamış, cami de medreseden ayrı ve cemaate açık bir ibadet yeri olarak inşa edilmiştir. Buna ek olarak medresenin altında bodrum odalarına yer verilmesi de yenilikçi bir mimarinin göstergesidir.⁴²

Tārīḥ-i dil-niṣ̄n ü dil-ārāsıdur Reşid

Sırr-ı ḥaseni medrese yapıdı Ḥamīd Ḥān

(Kıt. 5 / 14)

1194

Reşid Mehmed Efendi, Sultan Abdülhamid Han'ın güzel bir medrese binası tanzim ettiğini ve bu ferah yerin onun beğenilen bir lütfu olduğunu söyler.

⁴⁰ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kulliyesi>

⁴¹ Birol Alpay, I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı VIII, 1979, s. 7.

⁴² Bkz. <https://www.turanakinci.com/portfolio-view/eminonu-hamidiye-medresesi/>

Ƙıldı nevîn tarh ile bir medrese binā

Manzūr-ı luṭfi oldı bu cāy-ı feraḥ-mekān (Kıt. 5 / 6)

Şair, ünlü bir bilgin olan İbn-i Hacib'in⁴³ (ö. H. 646/ M. 1249) bu medresede ders okutmak için kapısında hizmetçi olacağından bahseder.

Görseydi İbn-i Hācib eger intisāb için

Bevvāb olurdu ṭālib-i ḥıdmet olup hemān (Kıt. 5 / 8)

Reşid; erdem ve olgunluğa rağbet eden kimselerin boş gezmemesini, bağıllık ile bu dergâhta zaman geçirmesini ister.

Fazl u kemāle rāğıb olan gezmesün tehī

Olsun mülāzemetle bu der-gehde bir zamān (Kıt. 5 / 9)

Bolluk güneşinin alameti buna şahittir ki (burada) her bilim olgunluk ile şüphesiz tahsil edilir; şeklinde günümüz Türkçesine aktarılan beyitte bu medresede dinî ve fennî bilimler bir arada öğretilmektedir.

Meşhūd bunda bir eşer-i mihr-i feyz kim

Her fen olur kemāl ile taḥşīl-i bī-gümān (Kıt. 5 / 10)

Reşid Mehmed Efendi; “Bülbül, bu gül bahçesine girmek için selvi ağacında ciddiyet ve çalışma ile deneme derslerini okur.” şeklinde günümüz Türkçesine aktarılan beyitte medreseyi gül bahçesine, talebelerini ise ciddiyet ve çalışma ile gül bahçesine girmeye çalışan bülbüle benzetir.

Bu gülsitāne girmekiçün cidd ü sa'y ile

Servinde ‘andelīb oḡur ders-i imtiḥān (Kıt. 5 / 11)

Şair, bu medresenin banisi olan Sultan Abdülhamid'in izzet ve devlet ile daim olup Hayy ve Müste‘ān olan Allah tarafından saygınlıkla mükâfatlandırmasını diler.

⁴³ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-hacib>

Bânîsi ʿizz ü devlet ile müstedâm olup

Ecrle mükerrerrem ide anı Hıyy u Müsteʿân (Kıt. 5 / 12)

Bir diğerk tarih kıtasında şair, yine bu külliyenin içinde yer alan kütüphanenin yapımından bahseder. H. 1194 / M. 1780 yılını gösteren bu tarihte Reşid, asıl tam tarih yapmış olup kütüphanenin tamamlanmasına tarih düşürmüştür. Kütüphane, günümüzde İstanbul’un Eminönü semtinde bulunup oldukça yıpranmış bir hâldedir. Hamidiye Kütüphanesi, diğerk padişah kütüphanelerine nazaran hem kitap sayısı hem de çalışan sayısı açısından yetersizdir. Kütüphanenin vakfiyesinde kitap sayısının yeri boş bırakılmıştır. Sonradan yapılan sayımlarda I. Abdülhamid’in kütüphaneye 1552 kitap vakfettiği, kütüphane kurulduktan bir süre sonra ise Lala İsmâil Efendi (ö. 1233 / M. 1818)’nin 750 kitap vakfetmesiyle kitap sayısının arttırıldığı anlaşılmaktadır. Külliyenin genel durumunun kötüye gitmesi ve medresenin kapatılması sonrası kütüphanedeki kitaplar önce Medresetü’l-Mütehassısîn Mektebi’nin kütüphanesine sonra ise sırasıyla Murad Molla Kütüphanesi ve Süleymaniye Kütüphanesi’ne taşınmıştır.⁴⁴

Manzumede şair, bir toplantı yapılp kütüphane yapımına karar verildiğinden bahseder. Böylece kütüphanenin yapımına başlanır. Yapım aşaması bittikten sonra öğrencilere duyurulur, henüz işleyişe başlamadan kütüphanenin kapıları halka açılır. Şair, bu kütüphaneyi yaptırdığı için padişaha pek çok övgüde bulunur.

Oldı târîhi bu bünyâd-ı dil-ârânun Reşid

Yapdı nevdâr-ı kütüb Sultân Hamîd-i kâm-yâr (Kıt. 6 / 13)

1194

Divançe’deki diğerk tarih yine H. 1194 / M. 1780 yılına düşürülmüştür. Bu manzumede Sultan Abdülhamid Han’ın yaptırdığı selâtin camisinin mahfil bölümüne tarih düşürülmüştür. Mahfil, selâtin camilerinde sultanlara ya da müezzinlere ayrılan bölmedir.⁴⁵ Manzumenin başlığının “Toprağı iyi ve kutlu olan Sultan Hamid Han’ın padişah mahfilinin tarihidir.” şeklinde olması da bu bilgiye kesinlik sağlamaktadır. Bahsedilen bu caminin Beylerbeyi Camii ya da diğerk adıyla Hamid-i Evvel Camii

⁴⁴ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kutuphanesi>

⁴⁵ İsmail Parlatır, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 5. b., Ankara: Yargı Yayınevi, 2012, s. 994

olduğu düşünölmektedir. Bu camii İstanbul'un Beylerbeyi semtinde I. Abdülhamid Han'ın validesi Rabia Sermi Sultan adına yaptırılmış olup İstanbul'daki yalı camii örneklerinin en güzellerinden kabul edilir. Caminin iç mekânında şairin de bahsettiği kalem işi süslemeler yer almaktadır. Cami, H. 1311 / M. 1894 yılında meydana gelen depremde hasar görmüş, 1969 yılında ise restore edilmiştir. 1983 yılında çıkan bir yangında hasar gören cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü eliyle hızlı bir şekilde restore edilmiş; yine aynı yıl ibadete açılmıştır. Günümüzde hâlâ faaliyetine devam etmektedir.⁴⁶

Şair, Sultan'ın sahile güzelce bakıp burayı cami yapımı için belirlediğini anlatır. Buradaki mahfilin yüce olduğundan, bir bedel belirlenmeyecek kadar değerli olduğundan ve buraya altından seccade serildiğinden bahseder. Şair, asıl tam tarih yapmıştır. İkinci mısraın tüm harflerinin sayı karşılıkları toplandığında H. 1195 / M. 1780 tarihini vermektedir.

Didi târihini bu bende-i dâ'isi Reşid

Mahfel-i menzil-i Sultân Hamîd Hân velî (Kıt. 7 / 10)

1194

Bir diğer tarih, şairin başlıkta belirttiğine göre büyük bir zât olan Seyyid Numan Bey (ö. ?)'in oğlunun doğumu için yazılmıştır. Seyyidin Numan Bey ve oğlu Muhammed Tayyar hakkında bilgi bulunamamış olup Muhammed Tayyar, Reşid Mehmed Efendi'nin şiirde belirttiğine göre "yeni yetişen değerli bir mücevher" gibidir. Şair, bu tarihi de asıl tam tarih olarak yazmıştır. Muhammed Tayyar'ın ferahlık veren dünyaya gelişi için yazılmış bu tarih, onun irfan meyvesinin süsüdür.

Oldı târih-i kudüm-i ferah-efzâsı Reşid

Zîver-i nevber-i 'irfân-ı Muhammed Tayyâr (Kıt. 9 / 7)

1194

Şair, şiirde Seyyid Numan Bey'in aziz bir kişilik olduğunu ve cihanın gül bahçesine girdiği vakit, onun yüzünün bereketiyle bir asil neslin çoğaldığını söyler.

⁴⁶ Bkz. https://tr.wikipedia.org/wiki/Beylerbeyi_Camii

Geldi gülzâr-ı cihâna o mükerrerem mîrûñ

Ƙondı şad yümnle bir necl-i necîbi çün hezâr (Kıt. 9 / 2)

Reşid, bu asil evladın alametli olduğunu söyler ve anne babasıyla dünyada mutlulukta muradına ermesi için dua eder.

Vâlideyniyle o maḥdûm-ı necâbet mersûm

Kâm-yâb ola şafâyile felekde hemvâr (Kıt. 9 / 6)

Divançe'deki son tarih şairin “Yeni Yılın Tarihi” adını verdiği on birinci manzumedir. Asıl tam tarih yapılan bu tarihte H. 1208 / M. 1793 senesi bildirilmektedir. Reşid Mehmed Efendi, burada Sultan III. Selim (ö. H. 1223 / M. 1808) tarafından kurulan Nizam-ı Cedîd ordusunun kuruluşuna tarih düşürmüştür.

Nizam-ı Cedîd, III. Selim döneminde yenilenme ve yeniden yapılanma olarak geçer (H. 1206-1221 / M. 1792-1807). Dönemin siyasî ve sosyal koşulları çağdaş bir ordunun yanı sıra sivil alanda da yenileşmeyi zarûrî kılmıştır. Bunun sonucunda çağdaş bir askerî teşkilat ve merkezî bürokrasinin geliştirilmesi gerekli görülmüştür.⁴⁷ Böylelikle Nizam-ı Cedîd ordusunun kurulmasına H. 13 Recep 1207 / M. 24 Şubat 1793 yılında karar verilmiştir. Yeni ve modern tarzda askerî ve siyasî değişiklik amacıyla kurulan bu ordu, pek çok zorlukla karşılaşmış ve yeniçerilerin çıkardığı Kabakçı Mustafa İsyanı sonucu ortadan kaldırılmıştır.⁴⁸ Yani şair burada “cedîd” derken hem yeni bir döneme girişi hem de Nizam-ı Cedîd'i kasteder.

Reşidâ bendesi de mışra‘-ı târîhin ‘arz eyler

Hümâyûn ola şâh-ı dehre nev-sâl-i feraḥ-efzây tûr (Kıt. 11 / 11)

1208

Şair, bu ordunun kurulmasıyla devletin sancağı günden güne daha da yükseldikçe bildiğinden şaşmayan düşman güruhunun daima perişan olacağını söyler.

⁴⁷ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid>

⁴⁸ Bkz. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/783177>

Livā-yı devleti günden güne bālā-ter oldukça

Hemīşe hāk-sār ola gürūh-ı düşmen-i hod-rāy (Kıt. 11 / 9)

2. AHENK UNSURLARI

2.1. Vezin

Divançe'de yer alan tüm manzumeler aruz vezni ile yazılmıştır. *Divançe*'de altı farklı aruz kalıbı kullanılmış olup şiirlere göre dağılımı şöyledir:

Bahir	Vezin	Kaside	Gazel	Tahmis	Kıt'a	Toplam
Hezec	Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün		1		2	3
	Mef'ûlü Mefâ'îlü Mefâ'îlü Fe'ûlün		1			1
Remel	Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün	1	4		2	7
	Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün		1	1	3	5
Muzârî	Mef'ûlü Fâ'ilâtü Mefâ'îlü Fâ'ilün		4		1	5
Müstec	Mefâ'îlün Fe'ilâtün Mefâ'îlün Fe'ilün	1	3			4

Tablo 5. Vezinlerin Nazım Biçimlerine Göre Dağılımı

Görüldüğü gibi *Divançe*'de en çok “Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün” veznini kullanılmıştır.

Divançe'de imale, zihaf, vasl, medd gibi bazı aruz kusurları yer almaktadır. Bu kusurlara bakılacak olursa:⁴⁹

İmale örnekleri:

⁴⁹ Aruz kusurları koyu renk ile gösterilmiştir.

Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilâtün / Fâ‘ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Ḥabbezā şāh-ı büleñd-aḡter emīrū‘l-mü‘minīn

Ya‘ni Ḥān ‘Abdü‘l-ḥamīd-i efḡam-ı ‘ālī-tebār (Kıt. 6 / 1)

Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

Dili farḡ-ı maḡabbet üzredür Sultān-ı kevneyne

Anuñçün ‘izz ü şān-ı devleti ḡusn-i temām aldı (Kıt. 2 / 2)

Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün / Mefâ‘ilün

+ - - - / + - - - / + - - - / + - - -

İder zer-mühre ile şāf-ı rüyın ḡoş-likā kāğaz

K’ola tā şīve-i ḡusn-i ḡaḡ-ı yāre sezā kāğaz (G. 8 / 1)

Medd örnekleri:

Mef‘ülü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

Sīt ü şadā-yı şevket ü şānile mīhr-veş

Pürdür bu heft-ḡubbe-i mīnā-yı zer-nişān (Kıt. 5 / 2)

Mef‘ülü Fâ‘ilâtü Mefâ‘ilü Fâ‘ilün

- - + / - + - + / + - - + / - + -

Ol şāhı hūsn-i haṭṭile gördükçe ey Reşīd

Çün ‘arz-ḥāl-i şerḥ-i dilünden kitābet tūt (G. 2 / 5)

Mef’ülü Fâ’ilâtü Mefâ’ilü Fâ’ilün

-- + / - + - + / + - - + / - + -

Ol mekteb-i ezelden ebed feyz-yāb olur

Almış maḥabbet üzre sebaḳ nev-cevān-ı ‘aşḳ (G. 14 / 3)

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Gördi ol demde o zāt-ı ekremün şad yümne

Güne bir maḥdüm-ı rif’at-mendi olmuş pā-nihād (Kıt. 8 / 28)

Vasl örnekleri:

Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilâtün / Fâ’ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Ḳadr-i kālā-yı dil-i ‘uṣṣāḳın efzün eyleyüp

Āb u ṭāb-ı hūsnin itmiş māni’-i gerd-i kesād (Kıt. 8 / 10)

Mefâ’ilün Fe’ilâtün Mefâ’ilün Fe’ilün

+ - - - / + + - - / + - - - / + + -

Ḥayāl-i cāmı ḳo elden egerçi ‘āşık iseñ

Ḥarīş-i bāde-i vaşl ol ḥicābı n’eylersin (G. 16 / 2)

Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilâtün / Fâ'ilün

- + - - / - + - - / - + - - / - + -

Şî'r-i pâk-i rāsım-i üstād-ı gül gibi Reşid

Resm olınmak **mümkün olmaz** levha-i eş'are gül (G. 15 / 5)

Reşid Mehmed Efendi vezinleri kullanırken birtakım tasarruflar yapmıştır. Bu tasarruflardan bazıları şunlardır:

dükkân > dükân

Açmış o gül **dükânçe-i** ikbâli ba'de zîn

Ĥübân-ı dehr dinse sezâdur zebâb tüt (G. 2 / 4)

ne eylersin > n'eylersin

Ĥarîf-i la'l-i nigâr ol şarâbı **n'eylersin**

Ĥorı bu bezm-i kühende kebâbı **n'eylersin** (G. 16 / 1)

ķadd > ķad

Gördükce elf-**ķadını** gâhî o nev ĥaţuñ

Ey [...] meddâh gâh nihân ol geh âşikâr (G. 10 / 2)

ki ola > k'ola

İder zer-mühre ile şâf-ı rüyın ĥoş-likâ kâğaz

K'ola tâ şîve-i ĥüsn-i ĥaţ-ı yâre sezâ kâğaz (G. 8 / 1)

ĥaţı > ĥaţ

Olsa ne ķadar sa'y eyle icrâ-yı kitâbet

Olmaz **ĥaţ**-ı yâre bedel imlâ-yı kitâbet (G. 2 / 1)

2.2. Kafiye

Manzume	Kafiye
Tahmîs-i na‘t-ı şerîf Rûşenî Dede Kıddise Sirruhu	-ş -r -ân -k
Ravza-i Muṭahharaya Sultân ‘Abdü’l-Ḥamîd Ḥân “Ṭabe Şerâhu” Ḥazretlerinüñ Teberrüken Ta‘lîk Eyledikleri Kıandîl-i Zerrîne Yazılan Târîhdür	-âm
Der-na‘t-ı Seyyîdü’l-Mürselîn ‘Aleyhi’ş-Şalât Ve’s-selâm	-âl
Târîḥ-i İntikâl-i Şeyḥ ‘İsâ Efendi El-Nakşibendî Kıddise Sirruhu	-îm
Târîḥ-i Berây-ı Binâ-i Medrese-i Sultân-ı ‘Abdü’l-Ḥamîd Ḥân Ṭabe Şerâhu	-ân
Târîḥ-i Berây-ı Binayı Kütüb-ḥâne-i Sultân ‘Abdü’l-Ḥamîd Ḥân Ṭabe Şerâhu	-âr
Târîḥ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümayün Sultân ‘Abdü’l-Ḥamîd Ḥân Ṭabe Şerâhu	-lî
Târîḥ-i Berây-ı Vilâdet-i Maḥdüm-ı Şekzâde Feyzü’l-lâh Sermed Efendi	-âd
Târîḥ-i Berây-ı Vilâdet Maḥdüm Seyyid Nu‘mân Beg	-âr
Târîḥ-i Berây-ı İnşâ-yı Kışla-i Ḥumbaracıyân Der-Sâhil-i Ḥâşkøy	-h
Târîḥ-i Sâl-i Cedîd	-ây
Gazel 1	-âb
Gazel 2	-â
Gazel 3	-âb
Gazel 4	-ân
Gazel 5	-âr
Gazel 6	-âr
Gazel 7	-âb
Gazel 8	-â

Gazel 9	-ā
Gazel 10	-āh
Gazel 11	-r
Gazel 12	-āz
Gazel 13	-ār
Gazel 14	-ān
Gazel 15	-ār
Gazel 16	-āb

Tablo 6. Kafiyeler

Uyak; en az iki dize sonunda, anlamca ayrı, sesçe birbirine uyan iki sözcük arasındaki ses benzerliğidir.⁵⁰ *Divançe*'de bulunan kafiye çeşitleri şöyledir:⁵¹

Divançe'de en çok tercih edilen kafiye çeşidi kafiye-i mürdefedir, manzumelerinin yarısından çoğunda kullanılmıştır.

Fehm iden bu çeşme-sār-ı kevni mānend-i serāb

Āb-ı tāb itmez anuñ mīnā-yı ƣalbin neş'e-yāb (G. 1 / 1)

Sāƣī çü la'l-i yār-ı bez[i]mde şarāb tūt

Mānend-i 'andelīb vüçüduñ kebāb tūt (G. 3 / 1)

Surħ-rūdur 'āƣıbet ģacletle baƣ bī-çāre gül

Pek ƣızıl taƣlīd ider ruħsār-ı āl-i yāre gül (G. 15 / 1)

Rūħ-ı pāki reh-rev-i lāhūt olup ƣıldı sefer

Der-geh-i şāh-ı risāletde muƣīm ü müstedīm (Kıt. 4 / 4)

⁵⁰ Dilçin, a.g.e., 59.

⁵¹ Koyu ile belirtilen sesler kafiye göstermektedir.

Çār-ı yār-ı bā-şafā hem āl ü aşhāb-ı güzîn

Hürmetiçün sırrını takdīs iderüp Raḥīm

(Kıt. 4 / 5)

Kafiye-i mürdefeden sonra en çok kullanılan kafiye, sadece revîden oluşan kafiye-i mücerrededir.

Bārekallāh zihī kevkebe-i pādişehi

Encüm-i çarḥ-ı ser-efrāza mu‘ādil sipehi

(Kıt. 10 / 1)

İder zer-mühre ile şāf-ı rüyın hoş-likā kâgaz

K’ola tā şīve-i ḥüsn-i ḥaṭ-ı yāre sezā kâgaz

(G. 8 / 1)

Şāhibin da‘va-i hestī pest idüp idnā ider

Nīstī ehl-i kemāli dem-be-dem a‘lā ider

(G. 9 / 1)

La‘l-i dildār o deñlü ki o vālā gevher

Maṭla‘-i mihr-i kemāl olmada ol kām-āver

(G. 11 / 1)

Divançe’de birtakım kafiye kusurları da bulmak mümkündür. Bunlardan biri kök şeklindeki bir kelimenin çekimlenmiş bir kelime ile kafiyelenmesidir. 15. gazelde böyle bir durum söz konusudur.

Surḥ-rūdur ‘ākıbet ḥacletle baḳ bī-çāre gül

Pek kızıl taklīd ider ruḥsār-ı āl-i yāre gül

(G. 15 / 1)

Aynı durum 6. gazelde de mevcuttur.

Ḥvāñ u vaşluñ ‘āşıka itme dirīg ey gül-‘izār

Kalmaya tā bī-nevā bülbül gibi bī-çāre aç (G. 6 / 4)

Cilveye böyle zemīn-i tāze eş‘āruñ Reşīd

Dā’imā esüp ter-i kilk-i şabā reftāre aç (G. 6 / 5)

Şiir içinde bir uyağın aynı anlamda yinelenmesi olan îtâ da sıkça karşılaşılan bir kusurdur.⁵²

Aḥsen-i nazm-ı sipāh üzre idince ikdām

Yapdı bir böyle güzel ḥumbaracı cāy-gehi (Kıt. 10 / 9)

Bā-ḥuşuş kim bu muḥallak ola karşıusunda

Ḥazret-i Ḥālid-i şāhib-‘il[i]müñ bār-gehi (Kıt. 10 / 10)

Mazhar-ı luṭf-ı İlähī ola zātı her dem

Evliyānuñ nefesiyle pür olup kār-gehi (Kıt. 10 / 18)

Bu maḳāma didi tārīḥ Reşīd-i çāker

Dād-ı Sulṭān Selīm ḥumbaracı cāy-gehi (Kıt.10 / 21)

2.3. Redif

Sözlük anlamı “arkadan gelen” olan redif, kafiyenin son sesinden sonra gelen aynı görevli harf, takı, ek ve sözcüklerdir.⁵³ *Divançe*’de yer alan redifleri oluşum şekillerine göre şöyle inceleyebiliriz:⁵⁴

⁵² Dilçin, a.g.e., 64.

Ek ile Yapılan Redifler	
Manzume	Redif
Tahmīs-i Na‘t-ı Şerīf Rūşenī Dede Kıddise Sirruhu	-i
Tārīh-i Berāy-ı İnşā-yı Kışla-i Hımbaracıyān Der-Sāhil-i Hāşkōy	-i
Gazel 4	-est
Sözcük veya Birden Fazla Sözcük ile Yapılan Redifler	
Manzume	Redif
Der-na‘t-ı Seyyīdü’l-Mürselīn ‘Aleyhi’ş-Şalāt Ve’s-selām	aldı
Gazel 3	ıtut
Gazel 8	kāğaz
Gazel 9	ider
Gazel 10	gāh nihān ol geh āşikār
Gazel 12	olur maḥşūş
Ek ve Sözcük ile Yapılan Redifler	
Manzume	Redif
Gazel 2	-yı kitābet
Gazel 5	-dur bā‘iş

⁵³ Dilçin, a.g.e., 68.

⁵⁴ Kalın olarak belirtilen ses ve sözcükler redifi göstermektedir.

Gazel 6	-e aç
Gazel 7	-1 ruḥ
Gazel 13	-e ḥaṭṭ
Gazel 14	-1 ‘aşḳ
Gazel 15	-e gül
Gazel 16	-1 n’eylersin

Tablo 7. Redif Formları

2.3.1. Ek ile Yapılan Redifler

Bārekallāh zihī kevkebe-i pādiṣehi

Encüm-i çarḥ-ı ser-efrāza mu‘ādil sipehi (Kit. 10 / 1)

‘Aşḳ dizner dīk mājān-est ü hem cānāne-est

Leyk dürer ah ṭaleb yār-est ü hem bigāne-est (G. 4 / 1)

2.3.2. Sözcük ile Yapılan Redifler

Sākī çü la‘l-i yār-ı bez[i]mde şarāb **ṭut**

Mānend-i ‘andelīb vücūduñ kebāb **ṭut** (G. 3 / 1)

İder zer-mühre ile şāf-ı rüyın hoş-liḳā **kāğaz**

K’ola tā şīve-i ḥüsn-i ḥaṭ-ı yāre sezā **kāğaz** (G. 8 / 1)

Şāhibin da‘va-i hestī pest idüp idnā **ider**

Nīstī ehl-i kemāli dem-be-dem a‘lā **ider** (G. 9 / 1)

Fütāde dillere dilberde nāz **olur maḥşūş**

Anuñçün ol şehe dā‘im niyāz **olur maḥşūş** (G. 12 / 1)

Surḥ-rūdur ‘āķıbet ḥacletle baķ bī-çāre **gül**

Pek kıızıl taklīd ider ruḥsār-ı āl-i yāre **gül** (G. 15 / 1)

Dili farṭ-ı maḥabbet üzredür Sulṭān-ı kevneyne

Anuñçün ‘izz ü şān-ı devleti ḥüsn-i temām **aldı** (G. 2 / 2)

Münevverdür dil-i ehl-i medīne nūr-ı cūdile

Bu taķrīb ile bī-ḥad feyz-i da‘vāt-ı kirām **aldı** (G. 2 / 3)

Bazen redif bir sözcüğü aşır dizeye yayılmıştır.

Ey vechi māh **gāh nihān ol geh āşikār**

Eyle nigāh **gāh nihān ol geh āşikār** (G.10 / 1)

2.3.3. Ek ve Sözcük ile Yapılan Redifler

Olsa ne kadar sa‘y eyle icrā-yı **kitābet**

Olmaz ḥaṭ-ı yāre bedel imlā-yı **kitābet** (G. 2 / 1)

Bu nām-ı yāre dil-i nāle-kārdur bā‘is	
Ki şīt-i ğonçeye şavt-ı hezārdur bā‘is	(G. 5 / 1)
Cām-ı şarāba ‘aks idicek iltihāb-ı ruḥ	
Şebnem mişāl aldı dili āfitāb-ı ruḥ	(G. 7/1)
Her dem bahārdur o meh-i gül-‘izāre ḥaṭṭ	
Teşbīh olur mı revnaḳ-ı ḥüsn-i bahāre ḥaṭṭ	(G. 13 / 1)
Olmaz ğüşād ğonçe-i nāzuñ dehān-ı ‘aşḳ	
Maḥşüş-ı ehl-i dildür o rāz-ı nihān-ı ‘aşḳ	(G. 14 / 1)
Ḥarīf-i la‘l-i nigār ol şarābı n’eylersin	
Ḳorı bu bezm-i kühende kebābı n’eylersin	(G. 16 / 1)

3. DİL VE ÜSLUP ÖZELLİKLERİ

3.1. Genişletilmiş Tamlamalar ve Birleşik Yapılar

Divançe’de genişletilmiş tamlamalar yer almaktadır. Genellikle üçlü tamlamalar olmakla birlikte daha uzun tamlamalara da rastlanmaktadır.

Ey şeh-i kişver-i levlāk-ı Resül-i Ḳureşī	
Zāt-ı bî-zıll-ı hümāyūnuñ olmaz bir eşi	(Kıt. 1 / 1)

Aḳınca cūy-veş eşk-i sürür-ı çeşm-i ḥüsn

Muķīm-i der-gehi oldı hezār-ı serv-i kemāl (Kıt. 3 / 9)

Zihī gül-i çemen-i bāğ-ı ‘aşk-ı bī-rengi

Anuñla buldı ıarāvet dü-gülşen-i āmāl (Kıt. 3 / 10)

Pertev-i nūr-ı nigāh-ı luıf ile itdi o şūh

Leyle-i hicrin münevver hemçü mihr-i bā-midād (Kıt. 8 / 5)

Dāğ-ı pinhān-ı dil-i zāruñ cenāb-ı yāre aç

Nüsha-i şām-ı ğamı ol Maıla‘-ı Envāre aç (G. 6 / 1)

3.2. Konuşma Diline Yer Verme

Reşid Mehmed Efendi sözlüklerde geçen kelimelerin yanında halk arasında kullanılan atasözü ve deyimlerden de yararlanmıştır. Genel itibariyle ağır bir dile sahip olan şairin beyitlerinde konuşma diline ait bazı unsurlara da rastlanmaktadır. İçinde bulunduğu yüzyıl düşünüldüğünde konuşma diline yakınlaşma çabasının etkisi olduğu söylenebilir.

Manzume	Deyim
Tahmīs-i na‘t-ı şerīf Rūşenī Dede “Kıddise Sirruhu	kul ola İki şakı itdüñ parmağundan akıdup def idiser ni‘am olmağa ıar olur başı üstine almış güneşi şalavāt eyleyerek

	meded eyle
Ravza-i Muṭahharaya Sultān ‘Abdü’l-Ḥamīd Ḥān “Ṭābe Şerāhu” ⁵⁵ Ḥazretlerinüñ Teberrüken Ta‘līk Eyledikleri Ḳandīl-i Zerrīne Yazılan Tārīhdür	selām aldı nām aldı çerāğ oldu
Der-na‘t-ı Seyyīdü’l-Mürselīn ‘Aleyhi’ş-Şalāt Ve’s- selām	zerre degüldür nām aldı yüz sürmeseydi su‘āl eyler ümīd ider şefā‘at eyle kerem kııl maḥşere geldükde eyle meded ‘arz oluna münevver eyleye
Tārīh-i İntikāl-i Şeyḫ ‘Īsā Efendi El-Naḳşibendī Ḳuddise Sirruhu	müdām olmuş kııldı sefer taḳdīs iderüp tilāvet eyle
Tārīh-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sultān-ı ‘Abdü’l- Ḥamīd Ḥān Ṭābe Şerāhu	Meddāḥ olurdı Oldı ḥimāyet Ma‘mūr kııldı Bevvāb olurdı ṭālib-i ḥıdmet olup gezmesün tehī rāğıb olan nā’il ola müstedām olup
Tārīh-i Berāy-ı Binayı Kütüb-ḥāne-i Sultān ‘Abdü’l- Ḥamīd Ḥān Ṭābe Şerāhu	resm ider efzün ider Cem‘ idüp Ṭarḥ olundu

	h�all eylesün
T�r�h-i Beray-1 Maħfil-i H�m�y�n Sult�n ‘Abd�l- Ham�d H�n T�be Őer�hu	olmaz bedeli nazardan düşürüp seyr�ne gelen ilh�m ide
T�r�h-i Ber�y-1 Vil�det-i Maħd�m-1 Őekz�de Feyzu'l- l�h Sermed Efendi	hez�r eyler nerm olur f�z�n eyler em�n göstermesün n�zen�n olsun baħŐ eyler efz�n eyleyüp teŐb�h iderdüm h�t�r itsem ‘arz ider kesb eylemiş itmiş istin�d faħr itse feyz-y�b olsun k�m olsun Ő�k�l idüp taħl�d ider ĝin� gelmez ferş olunsa ictih�d k�lsun f�z�n eyler p�r eyler g�r hele fehm eyleyince i‘tik�d eyledi du‘� eyle
T�r�h-i Ber�y-1 Vil�det Maħd�m Seyyid Nu‘m�n	ide c�Ő

Beg	kām-yāb ola
Tārīḥ-i Berāy-ı İnşā-yı Kışla-i Ḥumbaracıyān Der-Sāhil-i Ḥāşkōy	şāyān diyemem nūş eyler muḥallak ola açlığında geberür yemleme istemez pür olup münevver ide
Tārīḥ-i Sāl-i Cedīd	nāz eyler seyr iderken itse tertīb le'ālī-veş dizilmiş ğarībān olarak ḥāk-sār ola ‘arz eyler
Gazel 1	fehm iden menzil olmaz encümen ol zerrāt olur itmek intisāb olmaz cevāb
Gazel 2	deste alup tefrīḥ ider rākib ola
Gazel 5	mu‘teber olagör
Gazel 7	‘aks idicek ‘Aşkile yanup Mergüb ola ḥall ola
Gazel 8	ḳabül eyler düşüp sevdā olmada ta‘līm-gāḥ

Gazel 9	pest idüp istişnā ider ḥaḳḳ olur zıkr ider ifşā ider nāz iderse icrā ider tanzīr olmaz imzā ider
Gazel 10	nihān ol āşikār ol eyle nigāh ḳaṭ‘ eyle eyleyüp izhār eyle tenezzül ḳıl āh vāh
Gazel 11	kemāl olmada mıştār olsa
Gazel 12	niyāz olur ‘işve-bāz olur ser-firāz olur
Gazel 13	teşbīh olur ṭa‘n ider ferrāş itmek tebrīk idüp
Gazel 14	itmez tenezzüli yeksān olur eyleme taḥşīl
Gazel 15	taḳlīd ider itme heves dü-çār olur resm olınmak

	mümkün olmaz
Gazel 16	n'eylersin olma hek bî-ıvaz eyler

Tablo 8. Deyimler

Niçe zîbâ tuhaf irsâl-i der-gâh-ı resûl idüp

O cây-ı muhterem çün tuhfe-i pâk-i **selâm aldı** (Kıt. 2 / 4)

Şefâ'at eyle kerem kıl za'if ümmetüñe

Fezâ-yı maşşere geldükde olmaya pâmâl (Kıt. 3 / 22)

Zîr-i fesden zülf-i zer-târın **emâñ göstermesün**

Ser-be-ser bî-hüş olur cümle maḥâbîb-ı ciyâd (Kıt. 8 / 7)

Açlığmdan geberür ma'rekede ḥaşm-ı kavî

Dâne-i ḥumbaraya degmesi tâb-ı şerehi (Kıt. 10 / 14)

Bir gün olsun göster ey kâkül o mihr-i 'âlemi

İtme ihfâ perde-i şeb-günüñ ey mekkâre aç (G. 6 / 3)

Bezm-i Reşîde **eyle tenezzül** gel ey perî

Olsañ da şâh gâh nihân ol geh âşikâr (G. 10 / 5)

Tebrik idüp kemālin o mihr diyü şevkle

Açmış nuķūd-ı kīse-i müşgin nişāre hatt (G. 13 / 4)

Surh-rūdur ‘āķıbet hacletle baķ bī-çāre gül

Pek kıızıl **taķlīd ider** ruhsār-ı āl-i yāre gül (G. 15 / 1)

Reşid Mehmed Efendi günlük hayatta kullanılan Türkçe kelimeleri de şiirlerinde kullanmıştır: anda (onda) 5 / 12, degme (herhangi) 10 / 14, içre (arasında, içinde) 7 / 8, 8 / 21, 10 / 5, 10 / 16, G. 12 / 5, G. 14 / 4, G. 14 / 5, parmağ (parmak) 1 / 4, hele (özellikle) G. 12 / 5.

3.3. Bazı Edebî Sanatlar

3.3.1. Teşhis

Cansız ya da soyut bir varlığa insan hüviyeti vermek, kişileştirmek olarak tanımlanan teşhis, mecâz-ı mürsel ve istiāre olmak üzere iki yolla yapılır. Daha çok, bir insan tarafından gerçekleştirilen bir eylemin cansız bir varlığa yüklenmesi şeklinde karşımıza çıkar.⁵⁶ *Divançe*'de de bu tarz kişileştirmelerle sıkça görülür.

Hall-i āmāl-i dil-āgāha müderris her dem

Kār-ger-i vaşla medār olmadadur āh-ı seher (G. 11 / 4)

Reşid Mehmed Efendi aşağıdaki beyitte, aşkın gölgesinin meydana sonsuz bir şekilde kurulduğundan bahsetmiştir.

Şıgmaz tenūñ fezā-yı şuhūd içre rıf'ati

Meydān-ı bī-hade kırılır sāyebān-ı ‘aşķ (G. 14 / 4)

İnsana ait eşya ya da uzvun cansız varlıklara atfedilmesi istiarî teşhis olarak bilinmektedir.⁵⁷

⁵⁶ Babacan, a.g.e., 379.

⁵⁷ Babacan, a.g.e., 380.

Sipih-r-i k se-i mihr   mehin idüp der-keff

O k n-1 n rdan eyler  ab h u  am su'al (Kıt. 3 / 17)

S z-1 nih nı eyleyüp izh r gel ey gönül

Kıl  h v h g h nih n ol geh  şik r (G. 10 / 4)

3.3.2. Tezat

İki düşünce ve duygu arasındaki kar ıtlıkları bir arada söylemek olan tezat sanatı; edebiyatta tıbak, tatbik, mut bakat, tek fu gibi adlarla da bilinir.⁵⁸

İl h  mazhar-i el f-1 Sult n-1 ris let kıl

Niçe erb b-1 dilden bu du' yı ** ubh** u ** am** aldı (Kıt. 2 / 6)

'Ulüvv-i rütbe-i ' l  ni  n-1 menziletin

Ne k bil eyleye idr k-i '**akl** u vehm   **hay l** (Kıt. 3 / 19)

Fenn-i b y-1 verd-i **ra'n dur g raz** bu b gda

D st n-1 h ' ce bülbül h r  isti n  ider (G. 9 / 2)

3.3.3. Te bih

Aralarında benzerlik bulunan iki Şeyden birinin diğerine benzetilmesi olan te bihin temel amacı anlatımı somutlaŐtırmak ve güçlendirmektir.⁵⁹ *Divançe*'de te bih sanatı en sık kullanılan sanatlardan biridir. AŞağıdaki beyitte Şair, sevgilinin yanağını aşk ateŐinde yanmıŐ bir kebaba benzetmektedir.

Şanma sev d-1 h li anuŐ s h-i z lfle

⁵⁸ Dilçin, a.g.e., 449.

⁵⁹ Yekta Saraç, Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları, 3. b., Eskişehir: Anadolu  niversitesi, 2013, s. 16.

‘Aşkile yanup âteşe olmuş kebâb-ı ruḥ (G. 7 / 2)

Sevgiliyi meclisi olan bir şaha benzeten şair, kendisi ve kendi gibi âşık olanları da neye benzetmiştir. Bu mecliste uşşak makamını oluşturan aşığın inlemelerinin sesidir. Şair ‘uşşāk sözcüğünü hem âşıklar hem de musikide bir makam olarak iki anlamlı kullanarak aynı zamanda iham sanatı yapmıştır.

Miṣāl-i ney o şehūn bezmgāhına girdük

Nevā-yı nāle-i ‘uşşāk-sāz olur maḥşūş (G. 12 / 2)

3.3.4. İstiare

Hem mecaz hem de bir benzetme sanatı olan istiarede, engelleyici ipucu yani sözcüğün kendi anlamında kullanılmasının olanaksız olması gibi bir durum söz konusudur. Benzetme amacı bulunan istiarede teşbihin temel iki ögesi olan benzetmelik ile benzetilenden birinin söylenmemesiyle yapılır.⁶⁰

Teşbih unsurlarından müşebbehün bih (kendisine benzetilen) söylenmesiyle yapılan isitareye açık istiare; sadece müşebbehin (benzeyen) bulunduğu kendisine benzetilenin açıkça söylenmediği yalnızca onu hatırlatan bir unsurun bulunduğu istiareye de kapalı istiare denir.⁶¹

Aşağıdaki beyitte şair, sevgiliyi periye benzetmiştir. Sevgiliden bahsetmeden periyi onun yerine koyarak açık istiare yapmıştır.

Bezm-i Reşīde eyle tenezzül gel ey perī

Olsañ da şāh gāh nihān ol geh āşikār (G. 10 / 5)

Şairler tarafından sevgilinin en çok benzetildiği unsur parlaklığı dolayısıyla aydır. Şair aşağıdaki beyitlerde sevgiliyi aya benzeterek açık istiare yapmıştır.

Ḥattın o mehūn levh-i ‘izārında görelden

Düşdi varaḳ-ı ḥāṭıra sevdā-yı kitābet (G. 2 / 2)

⁶⁰ Dilçin, a.g.e., 412.

⁶¹ Saraç, a.g.e., 25

Haṭ-āver olmuş o meh tağ üsti bāğ yine

Güşād dillere zīrā bahārdur bā'is (G. 5 / 2)

3.3.5. Telmih

Herkeşçe bilinen geçmiş bir olaya, ünlü bir kişiye, inanca veya yaygın bir söze işaret etmek, onu hatırlatmaya telmih denir.⁶²

Aşağıdaki beyitte Hz. Musa'nın Tur Dağı'nda yaşadığı tecelli olayına telmih yapılmış, dönemin padişahının da Hz. Musa'nın Tur'da bulduğu ferahlığı bulmasını dilenmiştir.

Reşidā bendesi de mışra'ı tārīhin 'arz eyler

Hümāyün ola şāh-ı dehre nev-sāl-i feraḥ-efzāy tūr (Kıt. 11 / 11)

Firdevsi'nin Şehname adlı eserinde adı geçen Cemşid, şairin kalemine de konu olmuştur. Cemşid'in en güçlü hükümdarlardan biri olduğu bilinir. Yaklaşık 700 yıl tahtta kalan Cemşid, Dahhak tarafından tahttan indirilmiştir. Şair de Osmanlı padişahının saltanatının tıpkı Cemşid gibi uzun yıllar devam etmesi için iyi dileklerde bulunmuştur.

Vücūd-ı cūd-baḥşā-yı hümāyünile nāz eyler

Mücevher taḥt-ı Cemşidi muraşsa' tāc-ı 'ālī-cāy (Kıt. 11 / 2)

Hz. Muhammed (s.a.v.) dönemindeki sahabelerden biri olan Halid bin Velid de *Divançe*'de adı geçen kişiler arasındadır. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in ona Seyfullah (Allah'ın kılıcı) unvanını verdiği bilinir. Katıldığı hiçbir savaşı kaybetmeyen bir komutan olduğu da bilinmektedir. Şair burada Halid bin Velid'e telmih yapmıştır.

Bā-ḥuşuş kim bu muḥallak ola karşıusunda

Hāzret-i Hālid-i şāhib-'il[i]mūñ bār-gehi (Kıt. 10 / 10)

⁶² Dilçin, a.g.e., 461.

4. MUHTEVA ÖZELLİKLERİ

4.1. Sosyal Hayat

Her edebiyat çağının aynasıdır. Şairler farkında olmasa da içinde bulunduğu çevrenin ve hayatın etkisinde kalır.⁶³ Diğer şairler gibi Reşid Mehmed Efendi de şiirlerine sosyal hayatın çeşitli yönlerini almıştır. Gazellerinde daha çok aşk konusuna eğilen şair diğer şiirlerinde, özellikle şiirlere düşürdüğü tarihlerle, sosyal hayatı şiirlerine yansıtmıştır.

Tarih şiirlerinde günlük birçok olaya değinen şair, bir medresinin yapımından, medresenin güzelliğinden bahsederken ünlü bir bilgin olan İbn-i Hacib'in⁶⁴ (ö. H. 646/ M. 1249) bu medresede ders okutmak için kapısında hizmetçi olacağından bahseder.

Görseydi İbn-i Hâcib eger intisâb için

Bevvâb olurdu t̄alib-i h̄idmet olup hemân (Kıt. 5 / 8)

Döneminde ünlü olan kişilerden şiirlerinde bahsetmiş, bazen biyografik bir üslup sergilemiştir.

Seyyid ü fâzıl Şeker-zâde Efendi kim anuñ

Nâmı Feyzu'l-lâh olup feyyâze itmiş istinâd (Kıt. 8 / 14)

İslam dininin bir geleneği olan ölen kişilerin arkasından Fatıha ve *Kur'an* sureleri okunduğundan bahsetmiştir. Kalbi temiz kişilerin dualarının Allah tarafından kabul edildiğinden söz etmiştir.

Ehl-i ihlâsuñ du'âsın müstecâb eyler H̄udâ

Fâtiha-h̄vân ol tilâvet eyle Ẓur'ân-ı Kerîm (Kıt. 4 / 6)

Reşid Mehmed Efendi, günlük hayatın bir parçası olan coğrafi terimleri de şiirlerinde kullanmıştır. Aşağıdaki beyitte ekvator ve yükselti kavramları geçmektedir.

İstikâmetle çü h̄att-ı istivâ nây-ı kalem

İrtifâ^c-ı şânını dañı iderken iftikâd (Kıt. 8 / 27)

⁶³ Pala, a.g.e., 43.

⁶⁴ Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-hacib>

Kahve telvesindeki şekillere bir anlam yükleyerek gelecek hakkında tahminlerde bulunmak olan fal da *Divançe*'de karşımıza çıkmaktadır. Hayırlı ümitlerle umudunu fal fincanına bağlayan şair, burada süslü-güzel bir gülü yani sevgiliyi öven sözlerin görüldüğünden bahseder.

Açınca nüşha-i dilden ümîd-i hayrile fâl

Görüldi bir gül-i zîbâ sitâyişinde maķâl (Kıt. 3 / 1)

Hattat bir şair olan Reşid Mehmed Efendi, saray çevresiyle yakın ilişkiler içinde olmuştur. Döneminde yaşamış padişahlar hakkında övgü ve bilgileri de şiirlerinde bulmak mümkündür.

Şeh-i rüşen güher Sultân hân 'Abdü'l-Ḥamîd işhaķ

Zamân-ı devletinde her taraf nâm-ı nizâm aldı (Kıt. 2 / 1)

Cenâb-ı pâdişâh-ı Hân Selîm-i ma'delet-ârâ

Ḥidiv-i salṭanat pîrâ vü dârâ-yı Felâṭun-rây (Kıt. 11 / 1)

Şair kendisi de hattat olduğu için şiirlerinde hattatlık ve yazı ile ilgili unsurların yansımaları da görülmektedir.

Ol şâhı ḥüsn-i ḥattile gördükçe ey Reşîd

Çün 'arz-ḥâl-i şerḥ-i dilüñden kitâbet tüt (G. 2 / 5)

İbn Maķala levḥa-i ḥüsn-i ḥaṭın görseydi ger

Cedvel-âsâ nür-ı çeşmâñı bulurdı imtidâd (Kıt. 8 / 17)

Dinse şâyeste hele ol şîve-i mevzûn ile

Levḥ-i 'âlemde ḥaṭ-ı ta'lîķine 'ayn-ı 'imâd (Kıt. 8 / 20)

4.2. Aşk

Tüm divanlarda aşk önemli bir yer tutar. Klasik edebiyat, ister maddî ister manevî olsun aşk üzerine kurulmuştur. Edebiyattaki aşk kurgusunda, âşığın kavuşmaktan daha çok, acı çekmek suretiyle olgunlaşmasına rastlanır. Âşık bu sistem içinde kaçınılmaz olarak olgunlaşmak ve kemale ermek durumundadır. Âşıkta görülen tam bir teslimiyet ve sadakattir. Kayıtsız şartsız bir bağlılıkla sevgilinin kapısında bekler.⁶⁵

Reşid Mehmed Efendi de diğer şairler gibi *Divançe*'sinde özellikle gazellerinde aşk temini işlemiştir. Şair aşkı tanımlayan aşk redifli bir gazel de kaleme almıştır.

Olmaz güşâd gönçe-i nâzuñ dehân-ı 'aşk

Maḥşûş-ı ehl-i dildür o râz-ı nihân-ı 'aşk (G. 14 / 1)

Klasik edebiyatın en bilinen aşk kalıplarından biri gül-bülbül ilişkisidir. Bülbülün güle olan aşkı herkesçe bilinir, beyitte 'andelîb olarak anılan bülbül sevgilisi olan gülü görmek için sürekli bağa gider. Gül, her zamanki gibi süslü püslüdür.

Bu bâğ-gehde olursa bu 'andelîb dile

O gönçe-i gül-i zîbâ-tırâz olur maḥşûş (G. 12 / 4)

Şiirlerde âşık hep acı içindedir ve âşığın aşk ateşiyle yandığı bilinir. Şair, bülbülün de aşk ateşiyle yanıp kebaba döndüğünden söz eder.

Sâķī çü la'î-i yâr-ı bez[i]mde şarâb tüt

Mânend-i 'andelîb vücūduñ kebâb tüt (G. 3 / 1)

Sevgili hiçbir zaman aşığa meyletmez, sürekli cefa eder ve rakibe yakınlık gösterir. Âşık olan bülbül, sevgilinin ona yüz vermemesinden dolayı acı çekmekte ve figân etmektedir. Fakat Klasik edebiyatta âşığın bu acıdan zevk duyduğu bilinmektedir.

Efgân-ı 'andelîb-i dile pîçtâbdan

Surḥ itse n'ola gülşen-i dehri hicâb-ı ruḥ (G. 7 / 3)

⁶⁵ Hüseyin Gönel, "Divan Şiirinde Sevgiliye Dair", Turkish Studies , Volume 5/3 Summer 2010, s. 210.

Fenn-i bŷy-1 verd-i ra'nādur ġaraž bu bāġda

Dāstān-1 ħ^vāce bŷlbŷl ħārī istiṣnā ider (G. 9 / 2)

Sevgili her ne kadar güzel ve kusursuz olsa da mizacında kötülük vardır. Bu hâliyle aşığı yaralar, aynı zamanda sevgilinin büyücü olarak karşımıza çıktığı da görülür. Âşıkları büyüleyen sevgili onları aşılamaktan geri durmaz. Âşık onun için değersizdir.

Ḳadr-i kālā-yı dil-i 'uṣṣāḳın efzŷn eyleyŷp

Āb u ṭāb-1 ħŷsnin itmiṣ māni'-i gerd-i kesād (Kıt. 8 / 10)

Maddi aşk yanında Reşid Mehmed Efendi, Peygamberi övdüğü naatında ondan bir sevgili gibi bahsetmektedir. Sevgiliden ayrılığı onu ölüme bile razı etmiştir. Onun kapısında ölmeyenin yeri olmadığından söz eder.

İki ṣaḳḳ itdŷñ iṣāret ile ḳurs-1 ḳameri

Tīġ-1 ṣer'ŷñle dŷ-nîm olmada küffār seri

Der-i pākuñda senŷñ ölmeyenŷñ var mı yeri

Sensin ol pŷṣt ŷ penāh-1 melek ŷ ins ŷ perî

Enbiyānuñ güzeli sevgilisi ħŷb u ħoṣi (1 / III)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

REŞİD DİVANÇESİ METNİ

1. Nüsha Tavsifi

Divançe'nin üzerinde çalışılan nüshası Süleymaniye Kütüphanesi 03502-001 numarada kayıtlı nüshadır. Bu nüshanın tespit edilen başlıca özellikleri şöyledir:

Eser Adı: *Mecmua-i Eş'ar*

Yazar: Reşid Efendi

İstinsah Tarihi: -

Müstensih: -

Boyut: 210x110 mm

Varak: 11

Satır: 19

Yazı Türü: Talik

Kâğıt Türü:-

Cilt: Kahverengi deri ile ciltlenmiş.

Baş: Ey şeh-i kişver-i levlâk-i Resûl-i Kureşî

Zât-ı bî-zıll-ı hümâyûnuñ olamaz bir eşi

Hâk-i der-gâhına rû-mâl olanuñ kıtlu başı

Çün toğup tutdı cihân yüzini hüsnuñ güneşi

Kim ola sevmeye bu vechile sen mâh-veşi

Sonu: O şāh-ı bī-‘ivāz eyler Reşīd ihsānı

Çerāğ-ı feyz-i rızā ol şevābı n’eylersin

Diğer Özellikleri: Eser, Yerebatan’da bulunan Esad Efendi Kütüphanesinden, Evkaf Nezareti’nin emriyle 1914 yılında Sultan Selim’e, ardından 1918 yılında Süleymaniye Kütüphanesi’ne nakledilmiştir. Nüshada 3 kaside, 16 gazel, 1 tahmis, 7 kıt’a-i kebire bulunmaktadır. Başlıklar ve düşürülen tarihler kırmızı renklidir. Eserde nazım ve nesir olmak üzere iki bölüm bulunmakta; nesir kısmı el-Gelebnevi, İsmail b. Mustafa b. Mahmud’a aittir. Üzerinde çalışılan nazım kısmı 11 varak, nesir kısmı ise 9 varaktan oluşmaktadır. Eserde toplam 6 varak boş bırakılmış olup, nesir kısımlarında kimi yerlere küçük notlar düşürülmüştür.

2. Metin Tertibiyle İlgili Hususlar

Metinde geçen özel isimlerin ilk harfi ve başlıkların ilk harfleri büyük harfle yazıldı. Özel isimlerden sonra gelen ekler kesme işaretiyle ayrıldı.

Metinde geçen ayetlerin Türkçe karşılıkları dipnotta verildi.

Farsça vâv-ı ma'duleler “ḥ^vācegān” örneğindeki gibi yazıldı.

Şairin kafiye düzenini kurmak için yaptığı tasarruflar değiştirilmeden yazıldı.
dükkân > dükân

Manzumenin, eser içinde kaçınıcı sırada olduğu manzumenin başında; beyit numarası ise beyitin başında verildi.

Okunamayan kısımlar “[...]” şeklinde gösterildi.

3. Vezinle İlgili Hususlar

Divançe’de vezin metin içerisindeki her manzumenin başına verildi.

Kimi beyitlerde hecelerin eksik olduğu görüldü ve bu kısımlar anlam bütünlüğünü bozmadan tamlama vb. ile tamamlandı.

Şeddeli kelimelerin yazımında vezne göre hareket edildi. add > ad gibi.

Zihaf olan kelimelerde heceler kısa tutuldu. bmr > bmr gibi.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

Mecmū‘a-i eş‘ār-ı Reşîd ü Risāle Fi Tevhîdi’l-Vücūd el-Gelenbevî

1.

Fe i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lün

Tahmīs-i na‘t-ı şerîf Rüşenî Dede “Kuddise Sirruhu”⁶⁶

I

Ey şeh-i kişver-i levlâk-i Resûl-i Kureşî

Zât-ı bî-zıll-ı hümâyūnuñ olamaz bir eşi

Hâk-i der-gâhına rû-mâl olanuñ kıtlu başı

Çün toğup tutdı cihân yüzini hüsniñ güneşi

Kim ola sevmeye bu vechile sen mâh-veşi

II

Ne kadar kıl-k-i siyeh-çerde eger kâşir ise

Her işi ‘ayb ü kuşūr u günehe dâ‘ir ise

Dâ‘imâ ‘aczini vaşfuñda senüñ müş‘ir ise

Sen emîre kul olan her ne kadar müdbir ise

Bende[-i] muķbil olur mişl-i Bilâl-i Habeşî

III

İki şakķ itdüñ işâret ile kırs-ı kameri

⁶⁶ Vefat eden velîlerin adı anılırken kullanılan bir dua. Detaylı bilgi için bkz. İslamansiklopedisi.org.tr.

Tīg-ı şer‘üñle dü-nīm olmada küffār seri

Der-i pākuñda senüñ ölmeyenüñ var mı yeri

Sensin ol püşt ü penāh-ı melek ü ins ü perī

Enbiyānuñ güzeli sevgilisi hūb u hoşı

IV

Olsa dil-teşnelerüñ hāk-derekede nālān

Tāb-ı bīmāri-i ‘ișyān ile bī-tāb ü tüvān

Cūşıŝ-i cūy-ı ‘atā vü keremüñ bī-pāyān

Parmağūñdan akıdup āb-ı revān-bağş-ı revān

Niçe yüz biñ kişiden def^ç idiser sen ‘atşī

V

Gevher-i zātuñ olup cāmi‘-i ahlāk-ı ḥasen

Bī-‘adīl eylemiş ol ḥazret-i Ḥayy-i zū’l-men

Olalı nūr-ı ḥabīnüñ ile ‘ālem rūşen

Türk ü Kürd ü ‘Acem ü Hind bilür bunu ki sen

Hāşimīsin ‘Arabīsin Medenīsin Kureşī

VI

Cümle ḥalk oldu senüñ ḥürmetine luḫfa eḫaḫḫ

Rīze-çīn-i ni‘am olmağa sezā vü elyaḫ

Oldı ‘ālī o kadar rif‘at ü şānuñ işḫaḫ

Dīk-i ḥikmetde pişürdi çü senüñ sevgüñi Ḥaḫḫ

Cebra’ıl olsa n’ola maḫbaḫūñ hīme-keşi

VII

Olmayan bende saña dīv-i recīme ḥar olur

Ḥār-ḥazelān ‘alef-i ṭab‘ı olup bed-ter olur

Āteş-i derd ü elemle teni ḥākister olur

Üzilür ırq-ı Ebī Cehl gibi ebter olur

Sen Ebu’l-Kāsım ile her kim iderse güreşi

VIII

Reng-i ḥüsnüñle hemīşe küll-i ‘ālem boyanur

Dīde-i nergis-i gülzār ü çemen-zār uyanur

‘Arz-ı ḥüsn eylemege ḥūri-i Firdevs utanur

Ḳaddüñ üstinde gören ḥaddüñi gūyā ki şanur

Şalınur serv[i] başı üstine almış güneşi

IX

Cān u dilden şalavāt eyleyerek ol gülüñe

Oldı rümāl senüñ ey şeh-i mürsel yoluña

Ḳıl meded eyle ‘ināyet bu Reşīdā ḳuluña

“Ve’ d-duḥā”⁶⁷ viridiñe “ve’ l-leyl”⁶⁸ okurum sünbülüñe

Rūşenī viridi budur “küлле ğadātin ve ‘aşı”⁶⁹

⁶⁷ Kuşluk vaktine and olsun. (Duhâ 93 /1)

⁶⁸ (Ortalığı) bürüdüğü zaman geceye and olsun. (Leyl 92/1)

⁶⁹ Vefat eden kişi için “Kabri iyi ve güzel olsun.” anlamında edilen dua.

Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün

Ravza-i Muṭahharaya Sulṭān ‘Abdü’l-Ḥamīd Ḥān “Ṭābe Serāhu”⁷⁰
Ḥazretlerinüñ Teberrüken Ta‘līk Eyledikleri Kāndīl-i Zerrīne Yazılan Tārīhdür

1. Şeh-i rüşen güher Sulṭān Ḥān ‘Abdü’l-Ḥamīd işhaķ
Zamān-ı devletinde her taraf nām-ı nizām aldı
2. Dili farṭ-ı maḥabbet üzredür Sulṭān-ı kevneyne
Anuñcün ‘izz ü şān-ı devleti hüsn-i temām aldı
3. Münevverdür dil-i ehl-i Medīne nūr-ı cūdile
Bu taķrīb ile bī-ḥad feyz-i da‘vāt-ı kirām aldı
4. Niçe zībā tuḥaf irsāl-i der-gāh-ı resül idüp
O cāy-ı muḥterem çün tuḥfe-i pāk-i selām aldı
5. Kāmer-ṭal‘at muşanna‘ böyle bir kāndīl-i zerrīni
Der-i faḥr-i cihāna eyleyüp ta‘līk-i nām aldı
6. İlāhī mazhar-i elṭāf-ı Sulṭān-ı risālet kıl
Niçe erbāb-ı dilden bu du‘āyı şubḥ u şām aldı

7. Reşîdâ bu sirâc-ı pâke zîver cevherî târîh

Çerâğ oldı der-i Aḥmed ile kandîl-i kām aldı

1779 / 1193

3

Me fâ i lün Fe i lâ tün Me fâ i lün Fe i lün

Der-na‘t-ı Seyyîdü’l-Mürselîn ‘Aleyhi’ş-Şalât Ve’s-selâm

1. Açınca nüşha-i dilden ümîd-i ḥayrile fâl

Görüldi bir gül-i zîbâ sitâyişinde maḳâl

2. Anuñ me’âl-i le’âlî nizâm-ı elfâzı

Dizildi rişte-i ḥıfz u ḥayâle bî-eşkal

3. Hemân o vaşf-ı dürer-bârını mişâl-i şadef

Alup dehânuma virdüm anuñla tâb-ı mecâl

4. Yegâne verd-i muṭarrâ ki âb u tâbı anuñ

Ruḥ-ı cemâl döküne çü ‘ayn-ı âb-ı zülâl

5. Meşâmm-ı feyz-i mu‘aṭṭar olunca bûyından

Cihânı eyledi rûḥ-ı kemâl mâl-â-mâl

6. O nûr-ı beyza-i şems-i kemâline nisbet

Felekde zerre degüldür şu‘â-i mihr ü hilâl

7. Şafâ-yı reng-i ruĥından bulunca neşv ü nemâ

Hezâr-ı ĥüsn ile nâm aldı gülşen-i iĥbâl

8. Nümâyiş-i feraĥ-efzâsı nür-ı dîde-i cân

Güşâde luĥfi ile ĝonçe-hâ-yı ĥüsn ü cemâl

9. Aĥınca cüy-veş eşk-i sürür-ı çeşm-i ĥüsn

Muĥîm-i der-gehi oldu hezâr-ı serv-i kemâl

10. Zihî gül-i çemen-i bâĝ-ı ‘aşk-ı bî-rengi

Anuñla buldı tarâvet dü-gülşen-i âmâl

11. O şeh-süvâr-ı Burâĥ-ı şeref-dih-i Refref

Rikâb-dârı ser ü şân-ı ‘arş-ı ĥüb-ĥişâl

12. Bülend-i mertebe şâh-ı erîke-i levlâk

Ĥudâyĝân-ı risâlet ĥabîb-i bezm-i vişâl

13. Resûl-i ekrem ü efđal Muĥammed-i ‘Arabî

Şeffî‘-i ma‘şiyet-âlüd[e]-ĝân-ı rûz-ı melâl

14. Vücūd-ı pākinüñ olmazdı sāyesi ma‘düm
Olaydı ol dūr-i yektā şı‘āra şıbh ü miāāl
15. Hāyāt-baḥş-i mizāc-ı cihān olmaz idi
Harīm-i pākine yüz sürmeseydi bād-ı şimāl
16. Feşāḥat üzre muşaddıḳ resūl-i Hāḳḳ idügin
Zebān-ı mü'min-i zī-rūḥ gibi seng ü nihāl
17. Sipihr-i kāse-i mihr ü mehin idüp der-keff
O kân-ı nürdan eyler şabāḥ u şām su‘āl
18. Güşāde bāb-ı ‘aḫāsı ḥulūskārāne
Cihān cihān keremile mükerrerem ehl-i nevāl
19. ‘Ulüvv-i rütbe-i ‘ālī nişān-ı menziletin
Ne ḳābil eyleye idrāk-i ‘aḳl u vehm ü ḥayāl
20. Hudā-yı ḥālīḳ-i bī-çün ola şenā-ḥ‘ānı
Kemāl-i zātını tavşīf anuñçün oldı muḥāl
21. Kerīm-i bende-nüvāzā şeh-i ‘aḫā-baḥşā

Ümîd ider nîgeh-i luţf u raĥmüñ ehl-i vebâl

22. Şefâ‘at eyle kerem kıl za‘îf ümmetüñe

Fezâ-yı maĥşere geldükde olmaya pâmâl

23. Sezâ-yı gülşen-i kısr-ı ĥimâyet eyle meded

Fütâde kıaldı nihâl-i dil-i şikeste-sifâl

24. Sevâd-ı şafĥa-i kâruñ me‘âli cürm ü ĥaţâ

Ne yüzle ‘arz oluna der-geh-i me‘âbuña ĥâl

25. Saķîm-i tâb-ı günâhem eyâ tabîb-i raĥîm

Devâ-yı ‘uzvuña muĥtâc o derd-i pür-iĥlâl

26. Hemîşe kıatre-i baĥr-i şefâ‘atüñ besdür

Ne rütbe olsa da bir kıul sezâ-yı nâr-ı nikâl

27. Emîn ü şâd ola feyz-i ‘inâyetüñle miyân

Reşîd ĥâk-i derinde kemîne-i rû-mâl

28. Şeb ü seĥer ide devrân ‘âşıkân ile tâ

Bu bezm-gâhda mihr-i münîr ü mâĥ ile sâl

29. Münevver eyleye şadr-ı behîn der-gāhuñ

Dürūd-ı şāf u taḥyā-yı vāhid-i müte‘āl

4

Fā i lātün Fā i lātün Fā i lātün Fā i lün

Tārīḥ-i İntikāl-i Şeyḥ ‘İsā Efendi El-Naḫşibendî Ḳuddise Sirruhu

1. Hūş der-dem ‘ārif-i āgāh imām-ı ehl-i ḥāl

Şeyḥ-i erbāb-ı sülük ü maẓhar-ı sırr-ı ‘alīm

2. Ḥ^vācegānuñ ser-bülendi Şeyḥ ‘Abdu'l-lāhdan

Feyz-yāb-ı nisbet-i rāh-ı ḥafā-yı müstaḳīm

3. Ya‘ni Şeyḥ ‘İsā Efendi kim müdām olmuş idi

Hem-dem-i dil-ḥastagān u feyz-i iḥsānı ‘amīm

4. Rūḥ-ı pāki reh-rev-i lāhūt olup kıldı sefer

Der-geh-i şāh-ı risāletde muḳīm ü müstedīm

5. Çār-ı yār-ı bā-şafā hem āl ü aşḫāb-ı güzîn

Ḥürmetiçün sırrını taḳdīs iderüp Raḥīm

6. Ehl-i iḥlāsuñ du‘āsın müstecāb eyler Ḥudā

Fātiḥa-ḥ^vān ol tilāvet eyle Ḳur‘ān-ı Kerīm

7. Resm-i ‘Osmānile tārīhin Reşīdā yazdılar

Menzil-i ‘İsā Efendi ‘ayn-ı Cennetü'n-na‘ım

1792 / 1206

5

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

**Tārīh-i Berāy-ı Binā-i Medrese-i Sulţān-ı ‘Abdü'l-Ħamīd Ħān Ṭābe
Şerāhu**

1. Sulţān-ı dīn-i ma‘delet-ārā-yı müslimīn

‘Abdü'l-Ħamīd Ħān şehinşāh-ı kāmran

2. Sīt ü şadā-yı şevket ü şānile mihr-veş

Pürdür bu heft-ķubbe-i mīnā-yı zer-nişān

3. Meddāh olurdı görse seĥāsın bir emege

Baĥş-i hünerde beste-lebi ĥ^vāce-i cihān

4. Oldı ĥimāyet ile za‘īfānı sāyesi

Mebşūt-ı rub^c-ı mesken-i cümle-cihāniyān

5. Zehr ü şalāh u luţf u kemālāt u cevr ile

Ma‘mūr kıldı ‘ālemi ol şāh-ı nüktedān

6. Kıldı nevîn tarh ile bir medrese binā
Manzūr-ı luṭfi oldı bu cāy-ı feraḥ-mekān
7. Maṭbū^c-ı resm-i ṭāḳ-ı bülend-i münevverin
Ferrāş gibi bād-ı şabā kıldı der-miyān
8. Görseydi İbn-i Hācib eger intisāb için
Bevvāb olurdu ṭālib-i ḥıdmet olup hemān
9. Fazl u kemāle rāğıb olan gezmesün tehī
Olsun mülāzemetle bu der-gehde bir zamān
10. Meşhūd bunda bir eşer-i mihr-i feyż kim
Her fen olur kemāl ile taḥşıl-i bī-gümān
11. Bu gülsitāne girmekiçün cidd ü sa‘y ile
Servinde ‘andelīb oḳur ders-i imtiḥān
12. Tā kim hemīşe nā'il ola her meṭālibe
Neşr-i ‘ulūm eyleyerek anda sākinān
13. Bānisi ‘izz ü devlet ile müstedām olup

Ecrle mükerrerrem ide anı Hayy u Müste‘ân

14. Tārīḥ-i dil-niṣ̄n ü dil-ārāsıdur Reşīd

Sırr-ı ḥaseni⁷¹ medrese yaptı Ḥamīd Ḥān

1780 / 1194

6

Fā i lātün Fā i lātün Fā i lātün Fā i lün

**Tārīḥ-i Berāy-ı Binayı Kütüb-ḥāne-i Sulṭān ‘Abdü'l-Ḥamīd Ḥān
Ṭābe Şerāhu**

1. Ḥabbezā şāh-ı bülend-aḥter emīrū'l-mü'minīn

Ya‘ni Ḥān ‘Abdü'l-ḥamīd-i eḥḥam-ı ‘ālī-tebār

2. Nüşḥa-i mihr-i kemāli ferr-i nazm-ı nüh-felek

Eylemiş şirāzesin ‘aḥd-i şüreyyādur kenār

3. Levḥa-i celāline zerrīn ḫalemle resm ider

Mihr ü meh manzūme-i iḫbālını leyl ü nehār

4. Kāğaz-ı kevnı ‘amīm-i cūd ile olup muḥīṭ

Çün zer-efşānı varak kıldı ser-ā-pā zer-nigār

⁷¹ Kelime, “hasebi” şeklindedir.

5. Sāye-i pür-nūrı ile müstażıl olduĉa [.]
Re'fetin efzūn ider ol gevher-i 'iffet-ŧi'ār
6. Nev-be-nev müsvedde-i menŧūr-ı luĉfı ol ŧehūñ
Muŧhaf-ı ruĉsār-ı pāk-i himmetinde āŧikār
7. Cem' idüp bī-ĥad kütüb emr-i hümāyūn eyledi
Ĥıfz için ol nüŧahā-yı pāki bir cāy-ı ĉarār
8. Tarĥ olundı bu maĥall üzre kütüb-ĥāne hemīn
ŧād ü ĥandān eyledi ehl-i dili ol kām-kār
9. Ęudsiyān müstahfażān olmiŧ melā'ik mülhemān
Bī-tevaĉĉuf müŧkilin ĥall eylesün gelsün kibār
10. Gūŧ-ı tullāba idüp ilĉā lisān-ı ĥāl ile
Ma'ni-i maĉŧūdın evvel ĥalka-i bābı aĉar
11. Müstefid olup gelen ehl-i ma'ārif tā ola
Dā'i-i ŧāhı bu gülŧen-gehde her dem ĉün hezār
12. Eyleyüp ŧevketile taĥt devletinde bir devām

‘Ömr ü iḳbālını rüz-efzūn ide perver ü kār

13. Oldı tārīḫi bu bünyād-ı dil-ārānuñ Reşīd

Yapdı nevdār-ı kütüb Sulṭān Ḥamīd-i kām-yār

1780 / 1194

7

Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lā tün Fe i lün

**Tārīḫ-i Beray-ı Maḥfil-i Hümayūn Sulṭān ‘Abdü'l-Ḥamīd Ḥān Ṭābe
Şerāhu**

1. Cāmi‘-i cümle meḥāmid şeh-i dānā-yı ümem

Nūr-ı ṭā‘āt-ı Ḥudā nūr-ı cebīninde celī

2. Ya‘ni ḥaḳan-ı cihān hazret-i Sulṭān Ḥamīd

Zātına ḥāşş anuñ menḳıbe-i cūd-ı ‘alī

3. Kıldı bu sāḫile ḥüsn-i nazār-ı şāhāne

Yapdı bir cāmi‘-i ‘alī eşer-i bī-ḫallī

4. Ne behīn cāmi‘-i zībinde ḫuşūsā ki anuñ

Maḥfel-i pāk-i mu‘allāsınuñ olmaz bedeli

5. Naḳşınuñ revnaḳı güyā ki bahār-ı gülşen

İ'tidāli getirür hātırā burc-ı hamlī

6. Ferş-i seccāde-i zerrīn idüp mihr-i felek
Sāha-ı ğayrı nazardan düşürüp çeksün ali
7. Bunı seyrāne gelen tā'ib ü müstağfir olur
Āhır-i vaşfi için bir daği çekmez emeli
8. Tā ki a'kāb-ı şalāt içre tehiyyāt ü şenā
Dest-i zühhāduñ ola müktesib-i mā-ħaşali
9. O şeh-i muħteremüñ ħazret-i Ħayy-ı zü'l-men
Dā'imā kılbine ilhām ide ħayr-ı 'ameli
10. Didi tārīhini bu bende-i dā'isi Reşīd
Maħfel-i menzil-i Sultān Ħamīd Ħān velī

1780 / 1194

8

Fā i lātün Fā i lātün Fā i lātün Fā i lün

**Tārīh-i Berāy-ı Vilādet-i Maħdüm-ı Şekzāde Feyzu'l-lāh Sermed
Efendi**

1. Çün hezār eyler der-i gülşende dil 'arz u dād

Tāz ile olmuş o nāzuñ gönçe-i ra'nā güşād

2. İzdihām-ı nazra-i 'uşşākdan bīzār o şūh

Şanma eyler bī-sebeb resm-i cefāyı i'tiyād

3. Kūh-ı pīrāser-veş serkeş edādan ekzer

Nerm olur gāyetle tıfl ehl-i dil-i hem-hāne-zād

4. Hāḡ gelince baḡ o māhuñ şīve-i ruhsārına

Hüsni ni naḡşuñ füzün eyler siyeh-reng-i midād

5. Pertev-i nūr-ı nigāh-ı luḡ ile itdi o şūh

Leyle-i hicrin münevver hemçü mihr-i bā-midād

6. Nüşa-i hüsni ni görenler neş'e-yāb-ı feyz olur

Ma'ni-yi nāzuñ edāsından o şūhuñ müstefād

7. Zīr-i fesden zūlf-i zer-tārın emāñ göstermesün

Ser-be-ser bī-hūş olur cümle maḡābīb-ı ciyād

8. Lebleri ol gönçenüñ şīr ü şekerden incinür

Dāyesi pek nāzenīn olsun anuñ mişl-i su'ād

9. Būy-ı zülfinden nesīme feyz-baḥş eyler o māh
Hāk-pādur rīg-i rāhına bedel müşg ü zübād
10. Kādr-i kālā-yı dil-i ‘uşşākın efzūn eyleyüp
Āb u ṭāb-ı ḥüsnin itmiş māni‘-i gerd-i kesād
11. Nev-resīde kāmetin teşbīh iderdüm ol mehūñ
Olmasa ger kadd-i ṭübā-yı bihişt ‘ayn-ı cemād
12. Ol gülünñ dir ḥātır itsem kand-i güftārın n'edem
Gönçe-i maẓmūn-ı şīrīn ‘arz ider bāğ-ı fu‘ād
13. Nāzenīn ṭavrı neden kesb eylemiş bildik o şūḥ
Eylemiş ṭab‘-ı cenāb-ı sermed ile ittihād
14. Seyyid ü fāzıl Şeker-zāde Efendi kim anuñ
Nāmı Feyzu'l-lāh olup feyyāze itmiş istinād
15. İntisāb-ı gevher-i zātile faḥr itse n'ola
İtmede kesb-i şerāfet māye-i rüşd ü sedād

16. Bezm-i 'irfānı anuñ cümle ma'ārif kānıdur
Feyz-yāb olsun gelüp kām olsun ehl-i irtiyād
17. İbn Maqala levha-i hüsni-i haṭın görseydi ger
Cedvel-āsā nūr-ı çeşmānı bulurđı imtidād
18. Nūr-ı 'irfānile münhal 'uqde-i tār-ı 'ulüm
Mün'adimdür nüşha-i derkinde eşkāl-i müfād
19. Dinse şayeste hele ol şive-i mevzün ile
Levh-i 'ālemde haṭ-ı ta'līkine 'ayn-ı 'imād
20. Görselerdi şi'r ü inşāsın iderlerdi aña
Veysi-i üstād u Nef'ī-[i] suḥan-ver ıttırād
21. Ka'bi 'ālī ol kadar fenn-i hisāb içre anuñ
Noқта-i yektā-yı ṭab'ı iylemişdür infirād
22. Gūy-ı mihri hayṭına şākūl idüp şubḥ u mesā
Rub'ınuñ edvārına taqlid ider seb'-i şidād
23. Dem-be-dem bezm-i ma'ārifde o nāruñ ṭab'la

Ġonçe-veş eyler leţāfetle kemālin izdiyād

24. Hüsni-i hulķ-ı dil-pesendinüñ cihān meftünıdur

Ķadr-i mürvārīd-i ıtab^c-ı pāki bī-ħadd u ıidād

25. Şāfdur rüy-ı dili āgāhdur āyīne-veş

Görmemişdür çeşm-i ıırfānı anuñ jeng-i rifād

26. Ķand-i vaşfindan ġinā gelmez zebān-ı h^vāhişe

Eylesem leyl ü nehār ol zāt-ı ıālī-ħadri yād

27. İstikāmetle çü ħaııı-ı istivā nāy-ı ħalem

İrtifa^c-ı şānını daııı iderken iftıııād

28. Görđi ol demde o zāt-ı ekremüñ şad yümnle

Güne bir maıııdüm-ı rif^t-at-mendi olmiş pā-nihād

29. Nev-resıde bir nihāl-i ıişmet ol maıııdüm kim

Bāġ-ı feyze başdı ıızzetle ħadem ferııunde-bād

30. Mihr-i ıal^t-at sa^d-ı kevkeb bir ġül-i ıırfān kim

Cebhe-i pākinde zāhir pertev-i nūr-ı reşād

31. Ol şerîf ibn-i şerefün mehdine şâyestedür
Ferş olunsa gönçe-i verd-i muţarrâdan mihâd
32. Ruĥları ĥürşîd-i enver lebleri âb-ı zülâl
Eylemiş ol gevher-i yek-tâda Hâķ cem'-i tezâd
33. Mebĥaş-ı nûr-ı kemâli diĥķat u âdâb ile
Mâh-ı nev kılsun hilâl ebrûlarından ictihâd
34. Vaşf-ı ebrûsın füzûn eyler o tıfl-ı sermedün
Şîve-i hüsn ü edâyı kesb için kilik-i sevâd
35. Câm-ı 'irfânı ĥilâvetle pür eyler gör hele
Eylesün güftâr-ı şîrînile ta'bîr-i mevâdd
36. Kilik-i ter fehmi eyleyince 'aczi ni ol gönçenün
Eyledi vaşfında noķşân u kuşûrın i'tikâd
37. Gel o maĥdûma du'â eyle hemân ihlâş ile
Ola şâyân-ı kabûl-i der-geh-i Rabbü'l-'ibâd

38. Ğonçe-veş olsun ğuřād iķbāl-i feyz-i Hākķ ile

Rūz u řeb ğulřenūne ‘iřmetde ol ‘ālī-nejād

39. ‘İzz ü ref’etle o maħdūm-ı mūnevver řal‘atı

Vālideyniyle ide Mevlā hemīře ber-murād

40. Maķdeminūñ oldı tārīh-i dil-ārāsı Reřīd

‘Ömrle yā Rab Muħammed sa‘d ola bā-kām řād

1781 / 1195

9

Fe i lā tūn Fe i lā tūn Fe i lā tūn Fe i lūn

Tārīh-i Berāy-ı Vilādet Maħdūm Seyyid Nu‘mān Beg

1. Hāmd-i bī-ħadd o kerem-baħř-ı cenāb-ı Hākķa

Mīr-i Nu‘mān-ı cemīlū’ř-řiyeme luřfi murād

2. Geldi ğulzār-ı cihāna o mūkerrem mīrūñ

Ķondı řad yūmnle bir necl-i necībi ĉūn hezār

3. Pister-i mehdine ğul-ğonçe-i zībā aĉıyor

Yāsemin bend-i miyān olmaĉı eyler iş‘ār

4. Ćemen-i feyz-i ter ü tazedūr ol ğonçe iĉūn

Gülbin-i 'izz ü kemālāt aña cāy-ı qarār

5. Āb u tāb üzre olup ṭālī'-i mes'ūdı hemān

Cilve-gāhında ide cūş mişāl-i enhār

6. Vālideyniyle o maḥdūm-ı necābet mersūm

Kām-yāb ola şafāyile felekde hemvār

7. Oldı tārīḥ-i kudūm-i feraḥ-efzāsı Reşīd

Zīver-i nevber-i 'irfān-ı Muḥammed Ṭayyār

1780 / 1194

10

Fe i lā tūn Fe i lā tūn Fe i lā tūn Fe i lūn

Tārīḥ-i Berāy-ı İnşā-yı Kışla-i Ḥumbaraciyan Der-Sāhil-i Ḥāşköy

1. Bārekallāh zihī kevkebe-i pādişehi

Encüm-i çarḥ-ı ser-efrāza mu'ādil sipehi

2. Nūr-ı ilhām ile eyvān-ı bülendi pür-nūr

Şemse-i kaşrına şāyān diyemem mihr ü mehi

3. Tīr-i iqbālī idelden ruḥ-ı kevnī amac

Görinür kavş-i hilālī felekün serv-i sehī

4. Kimyā cümle-i āfāka nigāh-ı rahşı
Tūtiyā dīde-i bī-tāba anuñ hāk-i rehi
5. Kōmadı gülşen-i dehr içre perīşān cāme
Çeşm-i hūrşīd-i cihāngīr gibi tār-ı nigehe
6. O şeh-i Cem-‘azamet- Hān-ı Selīm-i dāver
Hātīm ednā der-i en‘ām ü ‘aṭāsında rehi
7. Havz-ı serşār gibi bāy ü gedā nūş eyler
O hidīvūñ olamaz kāse-i ihsānı tehī
8. Sālik-i der-gehe heb şems ü kamer-veş ‘ālem
Feyz-i bahş olmada çün şubḥ u mesā hānkehe
9. Aḥsen-i nazm-ı sipāh üzre idince iḳdām
Yapdı bir böyle güzel humbaracı cāy-gehe
10. Bā-ḥuşuş kim bu muḥallak ola karşıusunda
Hāzret-i Hālid-i şāhib-‘il[i]mūñ bār-gehe

11. Rūḥ-ı pākinden idince o şehüñ istimdād
Gösterür ehl-i ḥulūṣa ṭuruk-ı şāh-rehī
12. Zihî nev-ṭarḥ-ı şehi mecma‘-ı ḥuddām-ı dilir
Kıṣla-i ehl-i ğazā mesken-i merdān zihī
13. Bu ocağüñ görüp iḥyāsını nār-ı ḥavfdan
Eridi düşmen-i dīn-kede dil-i pür-velehi
14. Açlığından geberür ma‘rekede ḥaşm-ı kavī
Dāne-i ḥumbaraya degmesi tāb-ı şerehi
15. Yemleme istemez a‘dāyı görince dāne
Pāreler cāzibe-i āh-ı dil-i rû-siyehi
16. Delv-i bī-āb gibi teşne-dilān-ı düşmen
Bula şahrā-yı ‘adem içre düşüp ka‘r-ı çehi
17. O şehüñ baḥt-ı hümāyūnı civāndur mādām
Bu çemen-zāruñ ola tāze nihāl ü giyehi
18. Mażhar-ı luṭf-ı İlāhī ola zātı her dem

Evliyānuñ nefesiyle pür olup kār-gehi

19. Kıla tūğ-ı himemüñ ‘arşa Hudā āvīze

Eyleye cümle umūrında muvaffağ o şehi

20. Ola ma‘mūr bu kāşāne-i ‘ālī dā'im

Çeşm-i āfākı münevver ide zerrīn-külehi

21. Bu maķāma didi tārīh Reşīd-i çāker

Dād-ı Sulţān Selīm humbaracı cāy-gehi

1793 / 1208

11

Me fā i lün Me fā i lün Me fā i lün Me fā i lün

Tārīh-i Sāl-i Cedīd

1. Cenāb-ı pādişāh-ı Hān Selīm-i ma‘delet-ārā

Hidīv-i salţanat pīrā vü dārā-yı Felātūn-rāy

2. Vücūd-ı cūd-bağşā-yı hümāyūnile nāz eyler

Mücevher taht-ı Cemşīdi muraşsa‘ tāc-ı ‘ālī-cāy

3. Olup cārī selāsetle zülāl-i cūdı dünyā

Bozıldı şafhalardan nağş-ı rengīn-i cevād-ı tāy

4. Sezādur seyr iderken itse tertīb encümi çarhuñ
Rikāb-ı raḥş-ı zerrīn na'l-i ḥoş-reftārına ālāy
5. Hilāl-i sāl-i nev pür-nūr idüp meydān-ı eflāki
Virildi dest-i iḳbāl-i ŧehinşāha muṭallā-yāy
6. Le'ālī-veş dizilmiş rişte-i iḳbāl ü firūze
Semā-yı zer-feşānda kevkeb-i sa'd-i mübārek-şāy
7. Olup heb rāḥatü'l-ervāḥ ile dem-sāz-ı āḡāze
Bu eyyām-ı şafāda naḡme-senc olsun şadā-yı nāy
8. Def ü sāz-ı ḡarībān olarak zer-tār-ı iḥsānı
Ḥayāl-i 'arz-ı kālā idemez dūş-ı gedāye bāy
9. Livā-yı devleti günden güne bālā-ter olduḡça
Hemīşe ḥāk-sār ola gürüh-ı dūşmen-i ḥod-rāy
10. Şerefle ter nihāl ü devleti pür berg ü bār olsun
Bu gülşen-gehde mādām ola şad serv-i çemen ber-pāy

11. Reşîdâ bendesi de mışra‘-ı tārîhin ‘arz eyler

Hümâyün ola şâh-ı dehre nev-sâl-i ferah-efzây tūr

1793 / 1208

Gazeliyyât

1

Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lâ tün Fâ i lün

1. Fehm iden bu çeşme-sâr-ı kevnî mânend-i serâb

Âb-ı tâb itmez anuñ mînâ-yı kalbin neş'e-yâb

2. Semt-i âlüde dile sulţân-ı ‘aşk itmez nüzül

Menzil olmaz şâh-ı ‘âlî-şân için cây-ı harâb

3. Def‘-i ağıyâr eyle ol hem encümen ol mihr ile

Ba‘iş-i cem‘iyyet-i zerrât olur gitse şehâb

4. Zîr-pây ol âsiţân-âsâ cihâna bî-vücüd

Bâb-ı ‘irfâna eger eylerseñ itmek intisâb

5. Bî-bedel maĥbûbdur tab‘-ı ‘afîfâ kim Reşîd

Şîve-i ĥüsn-i cemâl-ı nazmına olmaz cevâb

2

Mef ū lü Me fā i lü Me fā i lü Fe ū lün

1. Olsa ne kadar sa'y eyle icrā-yı kitābet
Olmaz haṭ-ı yāre bedel imlā-yı kitābet
2. Haṭṭın o mehūñ levh-i 'izārında görelden
Düşdi varaḳ-ı hāṭıra sevdā-yı kitābet
3. Nāy-ı kalem-i deste alup demzen-i şevḳ ol
Güş ile nedür nağme-i ma'nā-yı kitābet
4. Kıl surḥla kim nāme-i hicr-i dili taḥrīr
Tefrīḥ ider ol gül-ruḥı ḥaḍrā-yı kitābet
5. Esb-i kalem-i serkeşi rām it ki Reşīdā
Rākib ola tā şīve-i Leylā-yı kitābet

3

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā i lü Fā i lün

1. Sāḳī çü la'l-i yār-ı bez[i]mde şarāb tüt
Mānend-i 'andelīb vücūduñ kebāb tüt
2. İncitmeye çemende anı tāb-ı āfitāb

Ol gönçe gül-‘izārıma gülden niķāb tüt

3. Gitdükçe seyre ki o hilāl ebruvānla

Encüm mişāl-i țarf-ı hilāl-i rikāb tüt

4. Açmış o gül dükānçe-i iķbāli ba‘de zīn

Hübān-ı dehr dinse sezādur zebāb tüt

5. Ol řāhı hüsni hattile gördükçe ey Reşid

Çün ‘arz-hāl-i şerh-i dilünden kitābet tüt

4

1. ‘Ařk dizner dīk mēcān-est ū hem cānāne-est

Leyk dūrer ah țaleb yār-est ū hem bīgāne-est

2. Dūrer řeh kān‘i řüdem bā-ķațere-i ez baħr ‘ařk

Kīn merā āb-est derayen pūye ki hem dāne-est

3. Cāy-ı murğ-ı ‘ařk řed çün yāķut [...] bāl ū per

Dil bāyin bāğ hevā murg-est evham lāne-est

4. -īn-perīřānı besāz ū muntařam dūrerdi dil

Bādel-‘aceb zūlf-est īn ța‘l emel hem-řāne est

5. Derdim cünbüş Reşîda beste-i yek cilve est

Ḥāmedür naṭṭ hez-esb est ū hem ferzāne est

5

Me fā i lün Fe i lā tün Me fā i lün Fe i lün

1. Bu nām-ı yāre dil-i nāle-kārdur bāṭis

Ki şit-i gönçeye şavt-ı hezārdur bāṭis

2. Ḥaṭ-āver olmuş o meh tağ üsti bāğ yine

Güşād dillere zīrā bahārdur bāṭis

3. Ḥayāl-i dil hele bir māh-pāresiz olmaz

Şafā-yı āyineye rūy-ı yārdur bāṭis

4. Niğāh-ı ehl-i kemāl ile muṭteber olagör

Ki kadr-i gevhere bir iṭtibārdur bāṭis

5. Zemīn-i sāde-ruḥ üzre bu sebz-i şîr-i tere

Reşîd-i nīli-i ʿālī-tebārdur bāṭis

6

Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lā tün Fā i lün

1. Dāğ-ı pinhān-ı dil-i zāruñ cenāb-ı yāre aç

Nüşa-i şām-ı gamı ol Maṭla‘-ı Envāre aç

2. Binde bir aç kâ‘ilem hem çün hezār ey gönçe-fem

Hoş-dil ol gül pīç-tāb itme dimem hem-vāre aç

3. Bir gün olsun göster ey kākül o mihr-i ‘ālemi

İtme ihfā perde-i şeb-gūnuñ ey mekkāre aç

4. Hıvāñ u vaşluñ ‘āşıkā itme dirīg ey gül-‘izār

Qalmaya tā bī-nevā bülbül gibi bī-çāre aç

5. Cilveye böyle zemīn-i tāze eş‘āruñ Reşīd

Dā‘imā esüp ter-i kilik-i şabā reftāre aç

7

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

1. Cām-ı şarāba ‘aks idicek iltihāb-ı ruḥ

Şebnem mişāl aldı dili āfitāb-ı ruḥ

2. Şanma sevād-ı ḥālī anuñ sīḥ-i zülfle

‘Aşkıle yanup āteşe olmuş kebāb-ı ruḥ

3. Efgān-ı ‘andelīb-i dile pīçtābdan

Surh itse n'ola gülşen-i dehri hicāb-ı ruḥ

4. Merḡūb ola gül-āb-ı 'azîz-i cihān-veş

Meşel seḥāb dögme tehî cāye āb-ı ruḥ

5. Mümkin mi ḥall ola nüket-i bî-nihāyesi

Olsa ne rütbe şerḥ-i Reşîdā kitāb-ı ruḥ

8

Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün Me fā ī lün

1. İder zer-mühre ile şāf-ı rūym ḥoş-liḳā kāḡaz

K'ola tā şīve-i ḥüsn-i ḥaṭ-ı yāre sezā kāḡaz

2. Olurken çehre-sāy-ı zîr-pāy-ı ḥāme-i 'ālem

Yine cevr ü sitemle pāre pāre dā'imā kāḡaz

3. Kelāmuñ ḥūb u zişten bî-keder āyīne-i ṭab'ı

Ḳabūl eyler 'aceb dervīş-meşreb dil-güşā kāḡaz

4. Düşüp sevdā-yı būs-ı la'line ol ḳadd-i mevzūnuñ

Anuñçün olmada ta'līm-gāh elif ü bā kāḡaz

5. Reşîdā ol def ü sāz-i şikāf-ı dāmeni zîra

Münāsib-i revīş-i nazm u neşre olmuşdur kabā kāğaz

9

Fā i lā tūn Fā i lā tūn Fā i lā tūn Fā i lūn

1. Şāhibin da‘va-i hestī pest idüp idnā ider
Nīstī ehl-i kemāli dem-be-dem a‘lā ider
2. Fenn-i bŷy-ı verd-i ra‘nādur ğaraż bu bāğda
Dāstān-ı hŷāce bŷlbŷl hārı istişnā ider
3. İstikāmet şāhibi meşğŷl-ı zıkr-i Hakk olur
Rāstı dā'im menārı zıkr ile gŷyā ider
4. Hŷsn-i şŷrī cŷst ŷ cŷy-ı şeyne bādīdür mŷdām
Mŷy-ı haţŷ-ı sāde ruşsārı ğören ifşā ider
5. Menzil almaz olmayan esb-i mŷdārāya sŷvār
Reh-revān-ı kām olan dā'im ‘inān irhā ider
6. Nāz iderse bī-vec[i]hdŷr şāhid-i muğı eger
Şīve-i imlā-yı haţŷı kilik-i ter icrā ider

7. Kābil-i tanzīr olmaz pāk-ı reftār-ı ‘afif

Ḥāmem ol vech üzre bu nazma Reşid imzâ ıder

10

Mef ü lü Fâ i lâ tü Mef ü lü Fâ i lün

1. Ey vechi mâh gâh nihân ol geh âşikâr

Eyle nigâh gâh nihân ol geh âşikâr

2. Gördükce elf-şadını gâhî o nev şatun

Ey [...] meddâh⁷² gâh nihân ol geh âşikâr

3. Gülzâr-ı yâre şurma aşup hemşü âb çü

Şat‘ eyle râh gâh nihân ol geh âşikâr

4. Sûz-ı nihânı eyleyüp izhâr gel ey gönül

Şıl âh vâh gâh nihân ol geh âşikâr

5. Bezm-i Reşide eyle tenezzül gel ey perî

Olsañ da şâh gâh nihân ol geh âşikâr

11

Fe i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lâ tün Fe i lün

⁷² Kelime, vezni bozmaktadır.

1. La'î-i dildâr o deñlü ki o vâlâ gevher
Ma'la'-i mihr-i kemâl olmada ol kâm-âver
 2. A'las-ı sâde-i gül-rûda degül medh-ârâ
Olsa ger levh-i mehe silk-i kelâmum mıstar
 3. Mihr aña olsa küleh-dâr revâ 'âlemde
O serv olmadadır dâl hilâle hem-ser
 4. Hâll-i âmâl-i dil-âgâha müderris her dem
Kâr-ger-i vaşla medâr olmadadır âh-ı seher
 5. Degül esmâ'-i merâm ol güle ma'mûl aşlâ
Kilk o sevdâda Reşîd olsa da her gâh eger
- 12

Me fâ i lün Fe i lâ tün Me fâ i lün Fe i lün

1. Fütâde dillere dilberde nâz olur maşşûş
Anuñçün ol şehe dâ'im niyâz olur maşşûş
2. Mişâl-i ney o şehüñ bezmgâhına girdük
Nevâ-yı nâle-i 'uşşâk-sâz olur maşşûş

3. Müdām bezme gerekdür o hoş-leb-i nemgîn

Ki zevk ehline bir ‘işve-bāz olur maḥşūş

4. Bu bāğ-gehde olursa bu ‘andelīb dile

O gonçe-i gül-i zībā-tırāz olur maḥşūş

5. O servi vaşfa Reşīdüñ devātı içre hele

Zebān-ı kilik-i ter-i ser-firāz olur maḥşūş

13

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

1. Her dem bahārdur o meh-i gül-‘izāre ḥatt

Teşbīh olur mı revnaḳ-ı ḥüsn-i bahāre ḥatt

2. Resm-i ğubāri kıt‘a-i ma‘nīye ta‘n ider

Virmiş ne ḥāl-i gül varak-ı ḥadd-i yāre ḥatt

3. İtmiş nesīm-i zülfini ferrāş ol mehüñ

Almış ğubārdur ki ḥaseni kenāre ḥatt

4. Tebrīk idüp kemālin o mihr diyü şevkle

Açmış nuķūd-ı kīse-i müşgin nişāre ĥatt

5. Eyler zarūri kilik-i benān ile ūlfeti

Mā'il Reşīd ter-gazel-i ābdāre ĥatt

14

Mef ū lü Fā i lā tü Me fā ī lü Fā i lün

1. Olmaz güşād gönçe-i nāzuñ dehān-ı 'aşk

Maĥşūş-ı ehl-i dildür o rāz-ı nihān-ı 'aşk

2. Ten perverān evcine itmez tenezzüli

Her bī-vücūd-ı maĥz-ı şafā murğ-ı cān-ı 'aşk

3. Ol mekteb-i ezelden ebed feyz-yāb olur

Almış maĥabbet ūzre sebaķ nev-cevān-ı 'aşk

4. Şıġmaz tenüñ fezā-yı şuhūd içre rıf'ati

Meydān-ı bī-ĥade ħurilur sāyebān-ı 'aşk

5. Ta'yīni maṭbah-ı ni'am-ı feyzden alur

Beyt-i dil içre sufre-i yaġmā-yı ĥyān-ı 'aşk

6. Bî-reng ü bÿy bâğ şafâsında ‘ayş ü fÿş

Yeksân olur müdâm bahâr ü hâzân-ı ‘aşk

7. Söz yok Reşîd eyleme taşşıl mâ-ğaşal

Bulmuş kemâl-i şî‘r-i ‘afif ile şân-ı ‘aşk

15

Fâ i lâ tÿn Fâ i lâ tÿn Fâ i lâ tÿn Fâ i lÿn

1. Sÿrh-rÿdur ‘âkıbet hacletle bağ bî-çâre gül

Pek kıvıll taqlîd ider ruhsâr-ı âl-i yâre gül

2. Bâğ-ı ‘âlemde gÿlÿp açılmağa itme heves

Bir açılmağla dÿ-çâr olur hezârân hâre gül

3. Şemm iderken rÿy-ı âlinden alup âb-ı şafâ

Döndi bir rengîn şarâbı kâse-i serşâre gül

4. Yine âhîr-kâr olur tâlân-ı dest-i rÿzgâr

Çıkırsa da vech-i hÿs[ÿ]nle gÿşe-[i] destâre gül

5. Şî‘r-i pâk-i râsim-i üstâd-ı gül gibi Reşîd

Resm olunmak mümkün olmaz levha-i eş‘âre gül

Me fā i lün Fe i lātün Me fā i lün Fe i lün

1. Hārīf-i la‘l-i nigār ol şarābı n’eylersin

Ƙorı bu bezm-i kühende kebābı n’eylersin

2. Hāyāl-i cāmı Ƙo elden egerçi ‘āşık iseñ

Hārīş-i bāde-i vaşl ol hicābı n’eylersin

3. Nüķūd-ı sübħa-i ‘ucb ü riyāyı almazlar

Nişār-ı eşk-i ter ile hesābı n’eylersin

4. Sevād-ı şafħa-i leyli birağ ki olma hek

Hat-ı ‘izārı tururken kitābı n’eylersin

5. O şāh-ı bī-‘ivaz eyler Reşīd ihsānı

Çerāğ-ı feyz-i rızā ol şevābı n’eylersin

SONUÇ

Reşid Mehmed Efendi Divançesi adını taşıyan bu çalışma ile *Reşid Divançesi*'nin tenkitli metnini ortaya koymak, şairin yaşamı, sanatı ve *Divançe*'si hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

Bu çalışmanın sonucunda Reşid Mehmed Efendi ve *Divançe*'si ile ilgili şunlar söylenebilir: Reşid Mehmed Efendi, hattat bir babanın oğlu olan hattat bir şairdir. Şairliğinin yanı sıra çeşitli devlet görevlerinde bulunmuştur. Şairin bilinen en önemli eseri *Divançe*'sidir. *Divançe*'nin üzerinde çalışılan nüshası Süleymaniye Kütüphanesi Esad Efendi 3502 numarada bulunmaktadır.

Reşid Mehmed Efendi, tek bir üslup ya da akıma bağlı kalmadan şiirlerini yazmıştır. Bu yüzden şiirlerinde pek çok üslup özelliği görülebilir. Şiirlerinin konusunu din, aşk, sevgili gibi unsurlar oluşturmaktadır. Şairin dine ve devlete bağlı bir kişiliğe sahip olduğu şiirlerinden anlaşılmaktadır.

Reşid Mehmed Efendi, günümüze çok fazla şiir bırakamamış olsa da tezkirelerde adı geçen ve tanınan bir şairdir. Her ne kadar dönemindeki diğer şairler kadar kudretli bir şair olmasa da Reşid Mehmed Efendi'nin de şairliğiyle döneminde saygı kazandığını söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

AK Coşkun, *Osmanlıca*, 4.b., Bursa: Aktüel Yayınları, 2012.

AKBAYAR Nuri (hzl.) *Mehmed Süreyya (1380), Sicill-i Osmânî (Yâhud Tezkîre-i Meşâhir-i Osmânî)*. C. V. İstanbul: Kültür Bakanlığı-Tarih Vakfı Ortak Yayını, 1996,s. 226

ALPAY Birol, “ I. Sultan Abdülhamid Külliyesi ve Hamidiye Medresesi”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Yıllığı VIII, 1979, s. 7.

ARSLANTÜRK H. Ahmet, F. Bozkurt, “18. Yüzyılın İkinci Yarısına Dair Önemli Bir Osmanlı Tarihi: İbretnümâ-yı Devlet-i Câvîd” Sosyal ve Kültürel Araştırmalar Dergisi, Cilt: II, Sayı: 3, 2016, s. 157.

BOZASLAN Seda Uysal, “Enderunlu Mehmed Âkif’in Mirât-ı Şi’r Adlı Tezkiresinin Muhtasar Bir Nüshası” Turkish Studies, Volume 7/3 Summer 2012, s. 2554.

CANIM Rıdvan, *Divan Edebiyatının Kaynakları*, İstanbul: Akıl Fikir Yayınları, 2016.

DEMİREL Şener, “Ateş Redifli İki Matla Beytinin Karşılaştırmalı Tahlil Denemesi”, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.10, S.2, 2000, s. 47.

DEMİREL Şener,, “17. Yüzyıl Sebki Hindî Şairlerinden Nâilî ve Fehîm’in Şiirlerinde Somutlaştırma veya Alışılmamış Bağdaştırmalar” İstanbul Yıldız Teknik Üniversitesi Sebki Hindî Çalıştayı, Nisan 2005.

DİLÇİN Cem, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, 10. b., Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.

Enderunlu Mehmed Âkif, Mir’at-i Şi’r, Milli Kütüphane Yazmaları, 06 Hk 1237. vr. 21a-b.

ERCAN Özlem, *Sâfi Dîvânı Hayatı-Sanatı-Karşılaştırmalı Metin Sözlük-Dizin*, Bursa: Gaye Kitabevi, 2014.

ERCAN Özlem, “Klasik Şairlerin Dilinde Ayasofya ve Sultan III. Ahmed Dönemi’nde Ayasofya’nın Yenilenmesine Dair İki Tarih Kıtası”, BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 1(3) 2020, s. 276-297.

ERDEM Sadık, Râmiz ve Âdab-ı Zurafâ’sı, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 1985.

GÖNEL Hüseyin, “Divan Şiirinde Sevgiliye Dair”, Turkish Studies, Volume 5/3 Summer 2010, s. 210.

GÜMÜŞ Kadir, *Türk Dili ve Edebiyatı Video Ders Notları*, Ankara: Benim Hocam

- Yayınları, 2021.
- GÜNAYDIN Elif, İsmeti Divanı, (Yüksek Lisans Tezi), Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020.
- HORATA Osman, *XVIII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, 2018, s. 4.
- İPEKTEN Halûk, M. İsen, R. Toparlı, N. Okçu ve T. Karabey, *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: KTB Yayınları, 1998.
- KARADUMAN Ruken, “Neşâtî Divânı’nda Bir Anlamsal Sapma Çeşidi Olarak Alışılmamış Bağdaştırmalar”, *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 2020.
- KARATAY Halit, *Hattat Divân Şâirleri*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2008.
- KESİK Beyhan, “Koca Râgıp Paşa’nın Şiirlerinde Sebki Hindî Tesiri”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 2., 2009, s. 163.
- KILIÇ Filiz, İ. H. Aksoyak, A. Eydurhan, M. Durmuş, *Şair Tezkireleri*, 2. b., Ankara: Grafiker Yayınları, 2009.
- KURNAZ Cemal ve Mustafa Tatçı (hızl.), *Mehmet Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî-Dîvân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, C. I, Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- MENGİ Mine, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, 11. b., Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- MENGİ Mine, *Divan Şiiri Yazıları*, Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- MUM Cafer, *Orta Klasik Dönem (1600-1700) Sebki Hindî, Türk Edebiyatı Tarihi*, C. II, İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2007, s. 386.
- Müstakîm-zâde Süleymân Sa’deddin, *Tuhfe-i Hattâtî*, İstanbul, 1928.
- OĞRAŞ Rıza (hızl.), *Es’ad Mehmed Efendi ve Bâğçe-i Safâ-Endûz’u*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü, 2018.
- ORAL Özgür, *17-18. Yüzyıl Osmanlı Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi Tarih Lisans Programı.
- ÖKSÜZ Yılmaz, Eğrikapılı Mehmed Râsim ve Divançesi, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2010, s. 21
- ÖZTEKİN Özge, “Eski Şiire Diyalektik Gönderme: Sebki Hindî’nin Alışılmamış Bağdaştırmalarında Metaforik Bir Yansıma Olarak Karşıtların Birliği”, *Turkish Studies*, Volume 4 / 1 Winter 2009, s. 522.

PALA İskender, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.

PALA İskender, *Divan Edebiyatı*, 17. b., İstanbul: Kapı Yayınları, 2014, s. 109

PARLATIR İsmail, *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, 5. b., Ankara: Yargı Yayınevi, 2012.

SARAÇ Yekta, *Eski Türk Edebiyatına Giriş: Söz Sanatları*, 3. b., Eskişehir: Anadolu Üniversitesi, 2013.

Şemseddin Sâmî, *Kâmûsu'l-Âlâm*, C. III, İstanbul: Mihran Matbaası, 1889.

ŞENTÜRK Ahmet Atilla, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999.

YAKIT İsmail, *Türk-İslâm Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*, 4. b., İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2017.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/resid--esma-i-husna> (Erişim Tarihi: 21.09.2021)

<https://www.ketebe.org/en/artist/egrikapilizade-mehmed-resid-efendi-593> (Erişim Tarihi: 21.09.2021)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/sekerzade-seyyid-mehmed> (Erişim Tarihi: 16.10.2021)

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/sermed-seyyid-feyzullah-efendi> (Erişim Tarihi: 17.10.2021)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/humbarahane-kislasi-ve-camii> (Erişim Tarihi: 24.12.2021)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kulliyesi> (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

<https://www.turanakinci.com/portfolio-view/eminonu-hamidiye-medresesi/> (Erişim Tarihi: 29.12.2021)

<https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/783177> (Erişim Tarihi: 05.01.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ibnul-hacib> (Erişim Tarihi: 12.01.2022)

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/nidayi-seyh-abdullah-efendi> (Erişim Tarihi: 14.01.2022)

<http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/resid-mehmed-efendi> (Erişim Tarihi: 02.02.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ravza-i-mutahhara> (Erişim Tarihi: 10.02.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/hamidiye-kutuphanesi> (Erişim Tarihi: 13.02.2022)

<https://islamansiklopedisi.org.tr/nizam-i-cedid> (Erişim Tarihi: 13.02.2022)